

Türk Hukukunda Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi : Ulusal Demokrasinin Strasbourg Demokrasisi Karşısında Hükmen Yenilgisi

Ömer Anayurt*

Giriş

Demokrasi, siyasal partilerin özgürlüğü esasına dayanır. Bu nedenle demokrasi teorisinde siyasal partilerin yasaklanması *a priori* olarak şartırtıcı gelebilir. Ne var ki Saint Just'un "özgürlük düşmanları için özgürlük tanımamaz" şeklindeki ünlü formülünün bir yansıması olarak siyasal partilerin faaliyet alanlarına az ya da çok sınırlamalar getirilebilmektedir. Bunlar günümüzde zayıf ve genç demokrasilerde daha geniş, güçlü ve köklü demokrasilerde ise daha dar bir çerçevede tutulmaktadır. Aslında bir ülkede siyasal parti özgürlüğünün durumu, eksen bir özgürlük olan düşünce - özgürlüğüne yaklaşım ile doğrudan ilgili bulunmaktadır.

Jakoben anlayışın önemli temsilcilerinden Saint Just'le formüle edilen, cumhuriyetin "şer" düşünce ve "mihraklar"a karşı kendini koruma refleksi, zamanla (özellikle komünizmin ve faşizmin ABD ve Avrupa'da yayılmasını önlemek ve bazı Avrupa ülkelerinde demokrasi yoluyla iktidara gelen siyasal partilerin totaliter icraatlarının tekrarından kaçınmak) batı demokrasilerinde düşünce ve örgütlenme özgürlüğü konusunda, "değerlere bağlı demokrasi", "mücadeleci demokrasi", "militan demokrasi", "savaşan demokrasi", "tetikte demokrasi" gibi çeşitli isimlerle anılan bir

anlayışı ortaya çıkaracaktır¹. Bu bağlamda, düşünsel ve ideolojik bakımdan demokrasi ile uyum içerisinde olmayan siyasal partiler (daha genel çerçevede rejimle ideolojik açıdan barışık olmayan) siyasal alanın dışına çıkarılmaktadır. Bu anlayış zamanla yumuşamışsa da, soğuk savaşın izlerini anayasalarda görmemiz mümkündür. Özellikle Sosyalizm sonrası batı demokrasilerine geçiş yapan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin anayasalarında siyasal partilere yönelik yasak alanların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Şu var ki, siyasal partilere getirilen yasakların ihlali durumunda kapatma yaptırımını pratikte fazla karşılaşılan bir durum değildir.

Türkiye, batı demokrasileri içerisinde bir yandan siyasal partilere yönelik yasak alanların genişliğiyle, bir yandan da kapatma yaptırımının düşündürücü boyutlara varacak bir sayıya ulaşmışlığıyla dikkati çekmektedir.

Bu çalışmada, önce bir takım ulusal metinlerden örneklere yer verdikten sonra konunun uluslararası hukuk boyutu ele alınacak, ardından da Türk Hukuku'nda siyasal partilerin yasaklanması ve kapatılması rejimi anayasa ve siyasal partiler yasası çerçevesinde ortaya konulacak, bu alanda mevcut sorunlar ve çözüm yolları gösterilmeye çalışılacaktır

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İİBF, Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Y.Ş. Hakyemez, *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, Seçkin Yay., Ankara 2000, s. 31-32.

I- Ulusal Hukuk Düzenlerinde

Siyasal partilerin demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurları olduğu artık çağdaş demokrasinin özdeyişi haline gelmiştir. Gerçekten de günümüz demokrasi anlayışı, temsili esas alması ve oy verme haklarının da siyasal partiler içerisinde gerçekleşmesi olgusu nedeniyle² “partiler demokrasisi” biçiminde nitelendirilmektedir. Bu denli önemi bulunan ve demokrasiyle özdeşleştirilen siyasal partilerin bir yandan işlevlerini özgürce gerçekleştirebilmek, bir yandan da aslı amaçlarının dışına çıkarak demokrasiye zarar vermelerini, varlık sebeplerini unutarak demokratik toplum düzenini yıkıcı faaliyetler içerisinde girmelerini önlemek bakımından tamamen başıboş bırakılmamışlardır. Vedel’in ifadesiyle “demokrasi ... siyasal partilersiz yaşayamaz; fakat siyasal partiler yüzünden ölebilir de.”³ Bu nedenle siyasal partilere anayasalarda önemli güvenceler sağlanmasının yanı sıra, bir takım sınırlamalarda getirilmiştir.

En zayıfından en güçlüsüne, en eskisinden en yenisine bütün demokratik ülkelerde siyasal partiler şu ya da bu ölçüde, bazı yasaklayıcı hükümlere tâbi kılınmışlardır. Elbette kendi değerlerini korumak için ifade ve örgütlenme özgürlüğüne sınırlama getiren demokrasiler olarak tanımlayabileceğimiz⁴ militan demokrasilerde yasaklama alanları daha geniş ve yaptırımları da daha ağırken, güçlü ve istikrarlı demokrasilerde yasaklılık, ifadenin açıklanışı ve örgütlenişine değil, ortaya çıkaracağı eylemlere yöneliktir. Ayrıca ikinci tür demokrasilerde hukuksal yaptırımlardan ziyade toplumsal ve siyasal yaptırımlar göze çarpmaktadır.

Bu alan genellikle anayasa, ceza ve dernekler yasası istisnâen de siyasal partilere özgülenmiş yasalarla düzenlenmiştir. Burada örnek kabilinde olmak üzere, bazı Avrupa devletlerinin düzenlemelerine kısaca değinilecektir.

² İ. Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, 4.b., Afa Yay., İstanbul, 1998, s. 246.

³ M. Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 5.b, AÜHF Yay., Ankara, 1976, s. 271.

⁴ B. Çağlar, “İnsan Haklarının Güncel Sorunları”, *İnsan Hakları Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., İstanbul, 1995, s. 73.

A. İspanya’da

1978 tarihli İspanyol Anayasası’na göre siyasal partiler siyasal çoğulculuğun ifadesidir. Halkın iradesinin oluşumu ve ifade edilmesi için çalışır. Siyasal katılmanın aracıdır. Serbestçe kurulur ve Anayasa ile yasaya uygun olarak özgürce faaliyetlerini icra eder. İç yapıları ve işleyişleri demokratik ilkelere uygun olmalıdır. (1978 tarihli İspanyol Krallığı Anayasası m.6). Siyasal Partiler Yasası’na göre ise yasa dışı faaliyette bulunan partiler kapatılır. Yasa dışılık partinin iç işleyişi ve faaliyetlerinin demokratik ilkelere uymaması ile Ceza Yasası’nda ifadesini bulan yasaya aykırı dernekler olarak değerlendirilmektedir. Yasaya aykırı dernekler ise, Ceza Yasası’na göre suç işlemeyi amaçlamak veya teşvik etmek, amaçlarına ulaşmak için şiddete yönelik araçlara başvurmak, gizli veya paramiliter organizasyonlar oluşturmak, ırk ayrımcılığında bulunmak biçiminde tanımlanmaktadır.

B. Fransa’da

1958 tarihli Fransız V. Cumhuriyet Anayasası’na göre siyasal partiler, ulusal egemenlik ilkesine ve demokrasi kurallarına uygun olmalırlar (m. 4).

Ceza Yasası ve Dernekler Yasası ise bir şahsa, gruba, etnik kimliğe, dine, ırka, ulusa dayalı ayrımcılık yapmayı, şiddete başvurmayı veya bunlara dayalı kin ve düşmanlığı provoke etmeyi, şiddet ve düşmanlığı cesaretlendirmeyi veya bunların haklılığına yönelik düşünce ve teorilerin propagandasını yapmayı, şahıslar bakımından olduğu gibi siyasal partiler bakımından da yasaklamıştır.

C. Portekiz’de

1976 tarihli Portekiz Anayasası ile partiler yasasına göre faşist ve ırkçı partilerin kurulması veya partilerin bu yönde faaliyet içerisinde bulunmaları yasaktır. Partiler, dinî veya millî sembollerle karıştırılmaya elverişli semboller kullanamazlar. Ayrıca, siyasal partiler kamu düzenine, genel ahlâka aykırı faaliyette bulunamazlar. Sistemik olarak silâhlı kuvvetlerin disiplinini zayıflatıcı, kamu düzeni ve genel ahlâka aykırılık oluşturuca faaliyette bulunmak ve faşist ideoloji ve yöntemleri be-

nimsemek yasaktır. Bölgesel amaçlı partiler kurulamaz (AY, m. 51).

D. Almanya'da

1949 tarihli Anayasanın 21/2. maddesiyle, program ve faaliyetleri liberal demokratik anayasal düzeni ihlâl etmeye ya da tehlikeye düşürmeye, Federal Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmeye yönelik partiler Federal Anayasa Mahkemesi'nce kapatılırlar.

E. İtalya'da

1947 tarihli İtalyan Cumhuriyeti Anayasası'na göre siyasal partiler, demokrasi ilkelerine aykırı faaliyette bulunamazlar. Kapatılmış faşist parti yeniden açılmaz. Faşist partiler kurulamaz (m. 49; geçici m. 12).

F. Polonya'da

1997 tarihli Polonya Anayasası'nın 13'üncü maddesinde siyasal partilerin ve diğer organizasyonların programının totaliter yöntemlere ve nazizm, faşizm ve komünizmin faaliyet yöntemlerine dayanamayacağı; program ve faaliyetlerinin ırk ayrımcılığı, ulusal kin ve nefreti esas alamayacağı; amaçları için şiddete başvuramayacağı ifade edilmiştir.

G. Bulgaristan'da

1991 tarihli Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasası'nın 11'inci maddesi, Bulgaristan Cumhuriyeti'nde siyasal parti faaliyetlerinin çoğulculuk ilkesine dayandığını, hiçbir parti veya ideolojinin devlet resmî ideolojisinin veya zihniyetinin temsilcisi olduğunu ileri süremeyeceğini, hiçbir siyasal partinin etnik, ırkî, dinî esaslara dayanamayacağını ve şiddete dayalı faaliyette bulunamayacaklarını söylemektedir.

H. Avusturya'da

1983 tarihli Avusturya Anayasası'nda nasyonal sosyalist partinin veya bunun organizasyonlarının yeniden kurulmasına ilişkin bir yasaklılık bulunmaktadır. Bunun dışında siyasal partilerin yasaklılık veya kapatılmaları konusunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

I. Çek Cumhuriyeti'nde

Anayasa, anayasal araçları kullanarak iktidarı ele geçirmeye çalışan, vatandaşlar arasında

ayırımı yer veren, şiddeti araç olarak kullanan partileri yasaklamaktadır (m. 5). Diğer yandan Anayasa'nın ayrılmaz parçasını oluşturan Temel Haklar ve Özgürlük Bildirgesi'nin 20/2. maddesi hükmünde siyasal partilerin faaliyetlerinin demokratik toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği ve kamu düzeninin korunması, suçun önlenmesi ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması gerekleriyle, yasa ile sınırlanabileceği belirtilmektedir. Diğer yandan siyasal partilerin devletten ayrı kurumlar oldukları da hükme bağlanmıştır.

İ. Belçika'da

1994 tarihli Belçika Anayasası'nda siyasal partilerin yasaklanması ve kapatılmasına ilişkin herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir.

J. Yunanistan'da

1975 tarihli Yunanistan Cumhuriyeti Anayasası, siyasal partilerin kuruluş ve faaliyetlerinin demokratik kurumların özgürce işleyişine aykırı olamayacağını hükme bağlanmıştır (m. 29/1).

K. Finlandiya'da

1995 tarihli Finlandiya Anayasası'na göre siyasal partiler, tüzüklerinde yazılı amaçların dışına çıkamaz. Yasalara ve genel ahlâka aykırı eylemlerde bulunamaz (İsviçre'de de benzer bir düzenleme mevcuttur).

L. Arnavutluk'ta

1991 tarihli Arnavutluk Anayasası'na göre siyasal partilerin program ve faaliyetleri antipopüler, anti-demokratik, totaliter nitelik taşıyamaz. Demokratik sosyal hukuk devletin temel ilkelerine, halk egemenliğine, çoğulculuğa, partilerin eşitliği prensibine, güçler ayrılığına, yargı bağımsızlığına aykırı olamaz.

M. Gürcistan'da

Siyasal partiler, Gürcistan anayasal düzenini ortadan kaldırmayı; devletin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü ihlâl etmeyi; şiddet ve savaş propagandası yapmayı; paramiliter birlikler kurmayı; etnik, dinî veya sosyal nedenlere bağlı kin ve düşmanlıklar oluşturmayı amaçlayamaz. Bölgesel temele dayalı partiler kurulamaz.

N. Slovakya'da

1992 Tarihli Anayasa'ya göre, siyasal partiler ulusal güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla yasaklanabilir.

II. Uluslararası Hukukta

Uluslararası metinlerde seçme seçilme hakkı, seçimin demokratik ilkelerine ilişkin hükümlere yer verilmiş olmasına rağmen, siyasal partiler konusunda doğrudan özel düzenlemelere yer verilmemiştir. Bunun belki tek istisnası Kopenhag Toplantı Belgesi'dir. Burada devletle siyasal partilerin iç içe geçemeyecekleri, ayrı birer varlık olarak faaliyet göstermeleri (5.4 hükmü), siyasal parti kurmakta özgür olmaları (7.6 hükmü) ve seçimlerde kitle iletişim araçlarından eşit olarak yararlanmaları (7.8 hükmü) gerektiği hükme bağlanmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, siyasal partilerden açıkça söz etmemektedir. Ancak gerek Komisyon, gerek Mahkemenin sürekli içtihatları, 11'inci maddenin siyasal parti özgürlüğünü de içerdiği yönündedir. Dolayısıyla bugün siyasal partiler, Sözleşmenin 11'inci maddesinin güvencesi altındadır.

Siyasal partilerle ilgili olarak uluslararası alanda kayda değer iki rapor hazırlanmıştır. Bunlardan biri 10 Aralık 1996 tarihli Avrupa Parlamentosu kararı olup, kısaca "*Tsatsos Raporu*" olarak anılmaktadır. Burada siyasal partilerin, program ve faaliyetleri bakımından Avrupa Topluluğu Sözleşmesi'nde güvence altına alınmış olan demokrasiye, insan haklarına ve hukuk devletinin temel anayasal ilkelerine saygı göstermek yükümlülükleri olduğu belirtilmiştir. Raporun gerekçesinde, siyasal partilerin ayrıcalıklarından, demokratik irade oluşumunun temellerine karşı mücadele içinde olan, kısaca demokratik ilkelere aykırı program ve faaliyetlerde bulunan kuruluşların yararlanamayacağı ifade edilmektedir.⁵

⁵ F. Sağlam, "Siyasi Partiler Kanunu'nda Uluslararası Standartlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler", *Anayasa Yargısı* 17, Ankara, 2000, s. 240-241.

Siyasal partilerin program ve faaliyetleri konusunda asıl üzerinde durulması gereken rapor ise kısa adıyla "*Venedik Komisyonu Raporu*"dur. Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'nin isteği doğrultusunda, "*Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu*"nun hazırlanmış olduğu, "*Siyasal Partilerin Yasaklanması ve Benzer Tedbirlere İlişkin Başlıklar*" adlı rapor Venedik'te, Komisyonun 11 Aralık 1999 tarihli 41'inci kurul toplantısında kabul edilmiştir. Raporun hemen arkasından bunların açıklamalarına yer verilmiştir. Her iki metin de Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'nce kabul edilmiştir.⁶

Raporun başlangıç kısmında, Avrupa Konseyi'nce düzenlenen gerçek demokrasinin temel unsuru olan siyasal partilerin ve bununla doğrudan bağlantılı düşüncüyü açıklama özgürlüğünün önemi üzerinde durulduktan sonra kararlaştırılan temel ilkeler şöylece sıralanmıştır:

1- Her devlet, siyasal partilerin serbestçe kurulmasını ve bunlara serbestçe üye olma hakkını tanıyıp güvence altına alır. Bu hak, kamu otoritelerinin müdahalesi dışında ve sınır kaygısı duymaksızın siyasal düşüncelere ulaşma, öğrenme, başkalarıyla temasa geçme ve yayma hakkını da içerir.

2- Gerek olağan, gerek olağanüstü dönemlerde, yukarıda belirtilen hakların kullanımına ilişkin bütün sınırlamalar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer uluslararası sözleşme hükümlerine uygun olarak yapılabilir.

3- Siyasal partilerin kapatılması, ancak, demokratik anayasal düzeni yıkmak için siyasal partinin araç olarak kullanılmaları, şiddet kullanmayı benimsemiş olmaları, anayasal hak ve özgürlükleri şiddet kullanmak yoluyla tehlikeye düşürmeleri durumunda haklı görülebilir.

4- Bir siyasal parti, parti yetkili organlarından izin almaksızın üyelerinin yaptığı eylem ve davranışları nedeniyle kapatılamaz. Meğer ki, bu eylem ve davranışlar parti yetkili or-

⁶ Her iki metne ilişkin bilgiler <http://www.coe.fr/venice/>deki metinlere dayanmaktadır.

ganlarınca açık veya örtülü olarak benimsenmiş olsun.

5- Siyasal parti kapatma yaptırımı, oldukça önemli bir yaptırım olarak büyük bir dikkat ve titizlik içerisinde kullanılmalıdır. Yargı makamından, partinin kapatılması istenmeden önce, ilgili devlet tarafından, şartlar göz önünde tutularak, devletin diğer otoriteleri nezdinde gerekli girişimlerde bulunularak, siyasal partinin, bireylerin özgürlükleri ve demokratik düzen için gerçek bir tehlike oluşturup oluşturmadığı veya sözü edilen gerçek tehlikenin daha az radikal tedbirlerle önlenip önlenemeyeceği tartışılmalıdır.

6- Kapatma yaptırımı, anayasaya uygun bir biçimde, bir yargı organınca, ancak istisnai durumların varlığında ve ölçülülük ilkesi göz önünde bulundurularak uygulanmalıdır. Bu önleme, parti üyelerinin değil, bizzat siyasal partinin kendisine atfedilebilecek ve kapatmayı haklı kılabilecek yeterli ve açık delillerin varlığında başvurulmalıdır.

7- Kapatma, anayasa mahkemesi veya yargı güvencesi ve adil yargılama esaslarının uygulandığı bir yargı organına bırakılmalıdır.

Rapor, hemen arkasından yukarıda sıralan ilkelerin kısa açıklamalarından oluşmaktadır. Burada, raporun hazırlanmasının, Avrupa Konseyi'nin bütün üyeleri bakımından siyasal partilerin ifade ve eylem özgürlüğü alanında ortak bir uygulamaya gitme amacı taşıdığı belirtilmektedir. Rapor da yer verilen ilkelerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin temel anlayışı ve ilkeleri olduğu ifade edilmekte ve Sözleşme'nin "*sadece uluslararası hukukun etkili bir aracı değil, aynı zamanda Avrupa Kamu Düzeni'nin anayasal bir aracı*" olduğu da belirtilmektedir.

Raporun açıklanması kısmında yer verilen esaslar özetle şöylece sıralanmaktadır:

1- Siyasal parti kurma ve onlara üye olma hakkı ile siyasal etkinliklerde bulunma hakkı, AİHS'nin 11'inci maddesinde tanınan dernek kurma hakkının bir unsuru, ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

2- 11'inci madde, siyasal partilere ilişkin açık bir hüküm getirmeyip dernek, sendika ve

toplantı özgürlüğünü düzenlemektedir. Ancak, AİHM içtihatlarında bu hüküm, siyasal partileri de kapsamına alacak bir içeriğe sahiptir.

3- Siyasal partilerin düşüncelere ulaşma ve bunu yayma hakkı, Sözleşmenin 10'ncu maddesinde düzenlenmiştir.

4- 11'inci madde, pek çok durumda, Sözleşmenin 10'uncu maddesiyle birlikte yorumlanır. Düşünce özgürlüğü, onun bileşenlerinden olan dernek, sendika ve toplantı özgürlüğü ile birlikte ele alınır. Böylece, siyasal partiler, demokrasinin iyi işlemesi ve çoğulculuğun sürdürülebilmesi için temel bir rol oynar.

5- Dernek kurma hakkı (siyasal partiler de dahil), çoğulcu demokrasinin köşe taşlarından biri olarak değerlendirildiğinden, bu hakka yönelik sınırlamalar 11'inci maddenin 2'nci fıkrası bakımından zorunlu olmalıdır. Ayrıca Sözleşme'nin 17'nci maddesi, devlete, partinin savunduğu program ve eylemlere yönelik sınırlar getirmeye imkân vermektedir.

6- Siyasal partilere ilişkin her türlü sınırlama zorunluluk, yasallık ve ölçülülük ülkelerine uygun olmalıdır.

7- Hiçbir üye devlet, sınırlamalarını, uluslararası yükümlülükleri göz ardı ederek, yalnızca iç hukuka dayandıramaz. Bu kural, yalnızca normal dönemler bakımından değil, olağanüstü döneme ilişkin kamu düzeni tehlikelerinde de göz önüne alınması gerekir. Bu durum, AİHM'nin uygulamalarıyla açıkça ortaya konulmuştur.

8- AİHM, içtihatlarında, siyasal partilerin demokrasinin iyi işlemesi bakımından vazgeçilmez kurumlar olduklarını pek çok kez ifade etmiştir.

9- Sözleşmenin 15'inci maddesi hükümlerine uygun olarak, uluslararası yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, belirli bir süre dahilinde normal uygulamalardan ayrılmak mümkündür.

10- Siyasal partilere uygulanacak kapatma yaptırımı, ancak demokratik toplum bakımından kabul edilebilecek bir zorunluluk durumunun varlığında devreye konulabilir. Bu yola, siyasal partinin demokrasi ve temel özgürlükleri ortadan kaldırıcı veya açıkça tehdit edici

faaliyetler içinde olduğunun somut delillerle ortaya konulması halinde gidilebilir. Özellikle, bir siyasal partinin siyasal programı çerçevesinde, şiddeti kabul etmesi ya da silâhlı mücadele, terörizm veya yıkıcı bir faaliyeti organize ederek mevcut anayasal düzeni devirmek amacı taşıması gibi durumlarda bu yaptırıma gidilebilir.

11- Modern anayasalar, demokrasiyi ve temel özgürlükleri koruyucu mekanizmalara yer vermektedir. Pek çok devlette, askerî milis oluşturma, devletin varlığını ve bağımsızlığını tehdit edici, özgürlükleri ortadan kaldırıcı, ırk ayırmacılığına esas alan, totaliter yöntemleri benimseyen partiler için anayasada veya siyasal partiler mevzuatında açıkça yasaklamalara yer verilmektedir.

12- Yasal araç ve yöntemlerle anayasal düzenin barışçıl değişimini amaçlayan bir parti, düşünce özgürlüğünü kullandığından yasaklama veya kapatmaya konu edilemez.

13- Kurulu düzenin tartışılması olgusu, bir liberal demokratik devlette kınanan veya hoşlanılmayan bir düşünce olarak değerlendirilemez.

14- Hiçbir parti, üyelerinin davranışlarından sorumlu tutulamaz. Üyelerinin davranışları nedeniyle bir siyasal partiye karşı kabul edilen her türlü sınırlayıcı tedbir, üyenin parti desteği doğrultusunda bunu yapması veya yaptığı şeyin parti programı çerçevesinde bulunduğu ispatlanması durumunda kabul edilebilir. Eğer bu yönde bağlar bulunmuyor veya bu anlamda bir bağlantı kurulamıyorsa sorumluluk yalnızca üyeye atfolunur.

15- Bir siyasal partinin kapatılması, demokratik toplumda, ancak istisnâen uygulanabilir bir önlem niteliğini taşımalıdır. Eğer devletin yetkili organları bir siyasal partinin kapatılmasını yargı otoritesine taşıma kararı almışlarsa, bu partinin anayasal düzeni, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırma ve gerçek bir tehdit durumunun varlığı hakkında yeterli ölçüde delillere sahip olmaları gerekir.

16- Yetkili organların, sözü edilen siyasal partinin şiddeti amaçladığını, açıkça terörist eylemlerde veya diğer yıkıcı faaliyetlerde bulunduğunu yeterli ölçüde delilleriyle ortaya

koyması gerekir. Ayrıca, ülkenin demokratik düzeni için mevcut tehdidin derecesini hesaplayarak diğer önlemlerle (örneğin idarî yaptırımlar, para cezası gibi) sorunun çözümünün mümkün olup olmadığını değerlendirmelidir.

17- Ülkenin mevcut durumu, partiye uygulanacak yaptırımın değerlendirilmesinde göz önüne alınabilecek bir faktör olarak kabul edilebilir. Ancak, yukarıdaki paragraflarda belirtildiği üzere, Avrupa demokrasisinin gelişimi içinde uygulamaya ortaya konulan normların da göz önünde bulundurulması gerekir.

18- Siyasal partinin kapatılmasında yargı gücü önemli rol oynar.

19- Kapatma kararı verecek yargı mercii, partinin kapatılması bakımından ortaya konulan delillerin anayasal düzen bakımından ciddi ihlâl teşkil edip etmediğini belirler. Eğer anayasal düzen için açık ve ciddi bir ihlâlin varlığını tespit ederse, savunma haklarını ve yargılama sürecinin bütün güvencelerini tanıyarak, açıklık ve AİHS ile konulan âdil yargılamaya ilkelerine saygı içinde kararını verir.

III. Strasbourg Mahkemesi İçtihatlarında Siyasal Partilerin Kapatılması

Siyasal partilerin kapatılmasının Sözleşme karşısındaki durumu, Sözleşme Organları'nca ilk olarak Federal Bonn Temel Kanunu'nun (Federal Alman Anayasası) 21'inci maddesine aykırılık nedeniyle Alman Komünist Partisi'nin kapatılması kararına karşı açılmış olan dava vesilesiyle incelenmiştir. Davacılar, Federal Almanya Anayasası'nın 21/2'nci maddesi hükmünün de içinde bulunduğu bir takım hükümlerin Sözleşme'nin 9, 10 ve 11'inci maddelerine aykırılık oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 20 Temmuz 1957 tarihli kararıyla, başvuruyu Sözleşme'nin 17'nci maddesine dayandırarak şu gerekçelerle reddetmiş ve Federal Alman Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararını Sözleşme'ye uygun bulmuştur. "Komünist Partisi, Proletarya Diktatörlüğü ve Proletarya Devrimi yoluyla, komünist toplum düzenini toplumda hakim kılmak amacı içerisinde faaliyetlerde bulunmuş, Federal Alman Anayasası'nın kendisine sunduğu anayasal araçları kullanarak iktidarı ele geçirmeye doğru yönel-

diğini ileri sürmüşse de bundan, geleneksel amaçlarını terk etmiş olduğu sonucu çıkarılamaz... Komünist Partisi'nin kuruluş ve işleyişi, Sözleşme'nin 17'nci maddesi bağlamında sayılan durumlar içerisinde olup diktatörlük yolu Sözleşme'nin 17'nci maddesiyle bağdaşmaz"⁷. Komisyon, soğuk savaş dönemi siyasal ikliminin de etkisiyle, Sözleşme'nin 17'nci maddesini biraz da geniş yorumlayarak, partinin organizasyon ve işleyişinin Sözleşmeyle öngörülen hak ve özgürlükleri ortadan kaldırma amacı güden faaliyetler olduğunu ifade etmiştir. Bugün 17'nci madde nasyonal sosyalizm, ırk ayrımcılığı ya da düşmanlığı ve bunların kısırtılmasında kullanılmaktadır.⁸

Komisyon, partinin amaç ve faaliyetlerinin şiddete yönelik olduğu gerekçesini kullanarak Sözleşme'nin hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasına yasak getiren 17'nci maddeyle bağdaşmadığı sonucuna varmıştır.

Diğer yandan, İtalya'nın faşist parti yasağına ilişkin, Anayasanın geçici 12'nci maddesiyle kapatılmış bulunan Faşist Parti'nin yeniden açılmasını yasaklayan hükmüne istinaden çıkartılan 20.06.1952 tarihli yasanın, faşist partilere yönelik yasaklayıcı⁹ düzenlemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşınmıştır. Mahkeme, Sözleşmenin 11'inci maddesinde yer alan meşrû sınırlama sebeplerinden kamu güvenliğinin ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacı bakımından

yaptığı değerlendirme sonucunda, getirilen sınırlamanın gerekli olduğuna karar vermiştir.¹⁰

Strasbourg organları, göreve başlayışından bugüne, yukarıda sözü edilen iki dava dışında, Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP), Sosyalist Parti ve Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZ-DEP) tarafından Türkiye'ye karşı açılan davalarda karar vermiştir.

AİHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi), 30.01.1998 tarihli kararı ile TBKP'nin, 25.05.1998 tarihli kararıyla Sosyalist Parti'nin ve 08.12.1999 tarihli kararıyla ÖZ-DEP'in, Anayasa Mahkemesi'nce kapatılması kararını demokratik toplumda zorunlu, meşrû amaçla orantılı bulunmaması nedenleriyle, Sözleşme'nin 11'inci maddesine aykırı bulmuştur. Bunlardan TBKP, Anayasa Mahkemesi tarafından isminde komünist ibaresine yer verdiğinden (SPK, m. 96), tüzük ve programının devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez niteliğini bozduğundan (AY, m. 68, SPK, m. 78/a, 81/a, 81/b, 89) kapatılmıştır.¹¹ Sosyalist Parti

¹⁰ Sağlam, *a.g.m.*, s. 234.

¹¹ E. 1990/1, K.1991/1, Kt., 16.07.1991, *AMKD*, S. 27, s. 885-969. TBKP'nin AYM'nin kapatma kararına gerekçe oluşturan tüzük ve programında yer alan ifadelerin bazılarında, konunun değerlendirilmesi bakımından yararlı olabileceği düşüncesiyle aşağıda yer verilmiştir.

"... Ulusal Kurtuluş Savaşı birlikte yürütüldüğü halde, Kürtlerin ulusal varlığı ve meşrû hakları Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana inkâr edilmiştir. Gelişen Kürt ulusal bilincine, egemen güçler yasaklarla, baskı ve terörle yanıt vermiştir. İrkçi, şoven, militarist politikalar, Kürt sorununu keskinleştirmektedir. Bu aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşmesinin önünde büyük bir engel oluşturmakta ve uluslararası emperyalist ve militarist odakların Ortadoğu'da gerginliklerini arttırma, halkları birbirine düşman etme, Türkiye'yi askerî maceralara sürükleme plânlarına hizmet etmektedir.

Kürt sorunu, Kürt halkının varlığının, ulusal kimliğinin ve haklarının tanınmasından kaynaklanan politik bir sorundur. O nedenle bu sorun, baskı ve terörle, askerî yöntemlerle çözülemez. Şiddet her hal-kın doğal ve demokratik hakkı olan kendi geleceğini tayin hakkının birlik değil, ayrılık biçiminde tek yönlü kullanılmasına yol açar. Sorunun çözümü politiktir. Kürt halkı üzerindeki ulusal baskı ve eşitsizliğin ortadan

⁷ Requete n. 250/57, *Annuaire*, Vol. I, s. 222-225' ten aktaran P.L. Mire, içinde E. Decaux, P. İmbert, *La Convention Européenne Des Droits de l'Homme, Commentaire Article Par Article*, Economica, Paris, 1995, s. 513.

⁸ F. Sudre, *Droit International et Européenne des Droits de l'Homme*, PUF, Droit Fondamental, Paris, 1995, s. 142-143.

⁹ Adı geçen yasal düzenlemeyle "... siyasal mücadelenin bir aracı olarak güç kullanmayı yüceltmek, güç kullanma tehdidinde bulunmak veya güç kullanmak, Anayasa'da güvence altına alınan özgürlükleri bastırarak, demokrasiyi ve kurumlarını, mukavemet hareketinin değerlerini karalamak, ırkçı politikacılar geliştirmek veya adı geçen partiye özgü ilke, olay ve yöntemleri yüceltmeye yönelik bir etkinlik yürütmek veya faşist görünüşte gösteriler yapmak suretiyle Faşist Partiye özgü antidemokratik amaçların izlenmesi" yasaklanmıştır. Bkz. Sağlam, *a.g.m.*, s. 233-234.

ise tüzük ve programları ile eylemlerinin Anayasa ve SPK'nın dördüncü bölümünde yer verilen devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı amaçlar gütmeye yasaklarına aykırılık gerekçesiyle kapatılmıştır.¹²

kalkması için, Türk ve Kürtlerin birliğine ihtiyaç vardır.

Kürt sorununun çözümü Kürtlerin özgür iradesini esas almalı, Türk ve Kürt uluslarının ortak çıkarlarına dayanmalı, Türkiye'nin demokratikleşmesine ve Ortadoğu'da barışa hizmet etmelidir". Bkz. *AMKD.*, S. 27, s. 963-965.

¹² E. 1991/2, K.1992/1, Kt., 10.07.1992, *AMKD.*, S. 28, s. 656-831. Kapatma kararına gerekçe oluşturan hususlar, Parti Genel Merkezi'nce bastırılıp dağıtılan yayınlar ile Parti Başkanı D. Perinçek'in çeşitli tarih ve yerlerdeki açık hava, kapalı salon toplantıları ile televizyonda yapmış olduğu konuşmalar ve duvar afişlerinden ibaret bulunmaktadır. Bunların bazıları aşağıya alınmıştır.

"Düzen partileri Kürt illerinden niçin silindi? Çünkü bunlar milliyetçidir ve piyasa partileridir. Türk Milliyetçiliği, Kürt sorununun çözüleceği topraklarda iflâs etti. Türk milliyetçiliği kendi sınırını çizmiştir. Anadolu'yu Fırat'ın doğusu ve batısı diye ikiye bölmüştür. Türk milliyetçiliği ile birlikte onun düzeni de Fırat'ta boğulmaktadır. İşte buna rejimin iflâsı denir" (Kapatma kararı, s. 699).

"Devlet, Kürdü vurmak için beslediği korucunun, özel timin ... maaşını halktan aldığı vergilerle ödüyor. Kürde atılan merminin, sınır ötesi harekâtlarda kullanılan benzinin ... kısacası özel savaşın gideri halkın sırtına yıkılıyor..."

Kürt sorunu aynı zamanda Türk sorunudur.

Türk ve Kürt halkları iki candır.

Cehennemde bir tek Kürt kalsa bile tek Türk'ün cennete gitmeye hakkı yoktur. Sosyalist Parti, son Kürt Cehennemden kurtuluncaya kadar mücadeleye kararlıdır.

Sosyalist Parti Fırat'ın iki yakasında da var.

Sosyalist Parti Türk-Kürt kardeşliğinin partisidir (Kapatma kararı, s. 700).

"Kürt milleti, kendi kaderini tayin hakkına kayıtsız şartsız sahiptir. Eğer isterse ayrı bir devlet kurabilir... Ayrılma hakkı, gönüllü birliğin her zaman vazgeçilmez koşuludur.

Birlikte veya ayrı yaşamak milletlerin özgür iradelerine bağlıdır. Bu özgür iradenin ortaya konabilmesi için, Kürt illerinde referandum yapılmalıdır. Referandumda ayrılmayı savunanlar da özgürce propaganda yapabilmelidir.

Bugünkü tarihsel koşullarda, iki milletin emekçilerinin yararına olan çözüm, iki federe devletin eşit

ÖZ-DEP ise, parti programının devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez niteliği (SPK 78/a, 81/a, 81/b) ile lâik devlet niteliğine aykırılık (SPK, m. 89) oluşturduğu gerekçesiyle kapatılmıştır.¹³

olarak katıldığı, demokratik federal bir cumhuriyettir. ... Sosyalist Parti birleşmeden yana ...

Ayrılığa zorlayan nedir? Zulümdür. Türk Devleti'nin Kürt halkı üzerindeki zulmüdür. Bu zulmü yıkaçağımıza göre, zaten zulmü yıkmak da Kürt halkının iradesini kabul etmektir, birliği savunacağız.

... Sosyalist Parti, iki halkın federasyonda birliğini, ortak iktidarını savunacak.

... Doğuda özel savaşa son vereceğiz... Özel savaşta, Türk-Kürt kardeşliği programı ile iki milleti eşit düzeye getirerek ve sonunda biçim olarak bir federasyonla çözerek son vereceğiz. Fırat'ı kim sınır haline getirdi; bunlar ... Ekonomi de sınır haline getirildi. Orada bir Bangladeş var...

... Sosyalist Parti diyor ki ... Kürt sorunu askerle mermi ile çözülemez. Kürt meselesi hürriyetle, eşitlikle çözülür. Kürt ve Türk milleti bir halk cumhuriyeti kuracaklar. Biri yaşayacak, diğeri ezilecek yok böyle bir şey...

... Kürt halkını bu devlet o kadar ezmiş, adını bile silmiş, adını bile yasaklamış; ama yasaklamakla olmuyor ... Kürt gerçeği gelip kendini kabul ettirdi. Türk ve Kürt birleşmezse kurtulamaz ... O aritmetiği bir yere yazacaksın. Türkiye halkı artı ezilen Kürt eşittir demokrasi, özgürlük ve kurtuluş" (Kapatma kararı, s. 706).

¹³ E. 1993/1, K. 1993/2, Kt., 23.11.1993, *AMKD.* S.30, s. 841-935. Kapatmaya neden teşkil eden parti programından pasajlar:

"... Kürt halkının en doğal demokratik hak ve istemlerine karşı bu şoven, militarist propagandalar, sürgün ve imha politikaları daima öne çıkarılarak egemen Türk anlayışı korunmuş, başta Kürt halkı olmak üzere diğer ulusal azınlıklara ve dahası Türk halkına da baskıları öngören kapitalist sisteme bağlı devlet politikalarını çağdaşlaşma adına sürdürme gelişmelerdir..."

ÖZ-DEP, halkımızın barış ve kardeşliğinin egemen olduğu bir düzen yaratılmasını ve bu düzen içinde özgür iradeye dayalı kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesini öngörür" (Kapatma kararı, s. 848).

"ÖZ-DEP, halkların kardeşliği, birliği ve dayanışması önünde engel olan her türden ve renkten ırkçı, şoven ve gerici, faşist ideolojik akım ve örgütlenmelere karşı aktif bir politika, ideolojik, demokratik mücadeleyi yürütür.

ÖZDEP, Türk ve Kürt halkı ile azınlıklara demokratik özgür bir ortam içinde kendi dil, kültür,

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, her üç parti kapatma davasına ilişkin kararlarında şu görüşlere yer vermektedir:

a) Demokrasi, düşünce özgürlüğü ile beslenir. Çoğulculuk olmadan demokrasiden söz edilemez. Demokrasinin iyi işleyişi ve çoğulculuğun sürdürülebilmesi açısından siyasal partiler büyük önemi haizdir. Demokrasinin temel prensiplerinden birisi de, bir ülkenin karşılaştığı sorunların şiddete başvurulmaksızın, diyalog yoluyla çözümü konusunda fikir ve düşüncelerin serbestçe ifade edilebilmeleri imkânının tanınıp güvence altına alınmasıdır. Hatta bu düşünceler rahatsız edici olsalar bile.¹⁴

b) Bir parti programındaki istemlerin, projelerin, önerilerin, bir devletin mevcut siyasal ve sosyal yapısıyla ve prensipleriyle bağdaşmaması, onların demokrasi ilkesine aykırılığı sonucu doğurmaz. Bir devletin mevcut organizasyon modeliyle çatışsa da, farklı siyasal programların önerilmesi, tartışmaya açılması, demokratik ilkeler içerisinde kalmak, bizzat demokrasiye zarar vermemek şartıyla demokrasinin özünü ifade eder.¹⁵

c) Örgütlenme özgürlüğü, yalnızca inandırıcı ve zorlayıcı nedenlerle kısıtlanabilir. 11'inci maddede belirtilen istisnalar, siyasal

gelenek, felsefi ve dinî inanç ve ibadetlerini özgürce yerine getirmeleri ve geliştirmeleri için tüm olanakları sağlar. Başta tv, radyo olmak üzere her türlü basın-yayın olanaklarından eşitçe yararlanmalarını öngörür.

ÖZ-DEP, halkların temel eğitimini kendi ana dilleri ile yapmalarını öngörür ve bunun gerçekleşmesi için devletin maddî desteğini sağlar" (Kapatma kararı, s. 849).

"Devlet din işlerine karışmayacak, din cemaatlere bırakılacaktır.

ÖZ-DEP Kürt sorununun İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Helsinki Sonuç Belgesi hükümlerine uygun barışçı ve demokratik yöntemlerle çözülmesinden yanadır" (Kapatma Kararı, s. 850).

"Yargılamada ana dil esas alınacaktır.

Her halkın kendi ana dilinde eğitim yapma olanağı sağlanacaktır" (Kapatma kararı, s. 852).

¹⁴ TBKP Kararı, pr. 25, 57; Sosy. Parti Kararı, pr. 41, 45; ÖZ-DEP Kararı, pr. 44.

¹⁵ Sosy. Parti Kararı, pr. 47; ÖZ-DEP Kararı, pr. 41.

partiler söz konusu olduğunda dar bir yorumu zorunlu kılar. Devletler, bu alanda sınırlı bir takdir marjına sahip olup, Sözleşme'nin 11'inci maddesinin 2'nci fıkrasında belirtilen zorunluluğun var olup olmadığını tespiti konusunda aldığı kararlar sıkı bir Avrupa denetimine tâbidir. Bir partinin tümüyle kapatılması ve yöneticilerinin gelecekte benzer faaliyetleri yürütmesinin yasaklanması söz konusu olduğunda, bu denetimin gerekliliği daha da fazladır.¹⁶

d) Sözleşmenin 10'uncu maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğü, defalarca belirtildiği üzere, sadece açıklanan düşüncelere taraftar olduğunda, rahatsız edici bulunmadığında, hoş gittiğinde ya da farklı olmadığında değil, aynı zamanda taciz edici, rahatsız edici, şok altına sokucu etkileri bulunduğu da söz konusudur. Bunlar çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleri olup bunlarsız bir demokratik toplum olamaz.¹⁷

e) Kapatma, siyasal partilere uygulanabilecek en radikal yaptırım olarak hedeflenen amaçla orantılı, bu amaç bakımından elverişli ve demokratik toplum açısından zorunlu olmadıkça başvurulamaz.¹⁸

f) Bir partinin ismi, diğer ilgili ve yeterli şartlar olmaksızın, tek başına kapatılma gibi radikal önlemin uygulanmasını haklı kılmaz. Partinin toplum, devlet ve demokrasi bakımından gerçek bir tehlike oluşturan politikayı benimsemiş olduğunu gösteren açık, somut ve inandırıcı deliller olmaksızın salt ismine bakılarak kapatma yoluna gitmek yeterli bir sebep oluşturmaz.¹⁹

g) İfade özgürlüğü, 11'inci maddede düzenlenen toplantı, gösteri yürüyüşü ve örgütlenme özgürlüğünün önemli unsurlarından biridir. Siyasal partiler bakımından 11'inci madde, 10'uncu maddeyle bir bütün olarak değerlendirilir.

¹⁶ TBKP Kararı, pr. 46.

¹⁷ TBKP Kararı, pr. 46, Mahkeme aynı görüşünü Nogr Kararı, pr. 52; Handyside Kararı, pr. 49, Sunday Times Kararı pr. 64'te de ifade etmiştir.

¹⁸ TBKP Kararı, pr. 61; ÖZ-DEP Kararı, pr. 48.

¹⁹ TBKP Kararı, pr. 54.

IV. 1982 Anayasası ve Siyasal Partiler Kanunu'na Göre Siyasal Partilerin Kapatılmaları Rejimi

A. 1982 Anayasası'na Göre

1982 Anayasasının 1995 tarihli değişiklikleri ile siyasal partilerin kapatılması hükmü yeniden düzenlenmiş ve eski metne göre nispi bir güvence getirilmiştir. Anayasa'nın 68'inci maddesinin 4'üncü fıkrası ile, siyasal partilerin ifade ve eylem alanlarının çerçevesi şu şekilde çizilmiştir:

"Siyasal partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz. Sınıf ve zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlemeyi teşvik edemez" (68/4).

Her şeyden önce belirtelim ki Anayasa'nın bu hükmünde sayılan nedenlerin bazıları gereksiz tekrardan öte bir anlam ifade etmez. Örneğin millî egemenlik ile cumhuriyetin ayrı ayrı sınırlama sebepleri olarak zikredilmesinde isabet yoktur. Çünkü, bilindiği üzere monarşi ya da krallığın zıddı olarak cumhuriyet, iktidarın millete ait olması ve iktidarı elinde bulunduranların da bu yetkiyi toplumun verdiği vekâlete dayalı olarak kullanmalarını ifade eden bir devlet şekli olarak tanımlanmaktadır.²⁰ Bu anlamda millî egemenlik esasen cumhuriyet kavramında mündemiptir. Anayasa Mahkemesi'nin bir kararında da belirtildiği üzere *"cumhuriyet, millî egemenliğin hukukî şeklidir"*.²¹ Diğer yandan eşitlik ilkesinin ayrı bir neden olarak gösterilmesi de hiçbir anlam ifade etmemektedir. Çünkü eşitlik hem demokratik cumhuriyetin, hem insan haklarının, hem de hukuk devletinin olmazsa olmaz şartıdır.

²⁰ Bkz. R. Guilan, J. Vincent, *Lexique de Termes Juridiques*, 8 éd., Dalloz, Paris, 1991, s. 428-429. Cumhuriyet kavramının çeşitli açılardan açıklanması konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. K. Gözler, "Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu", *AÜSBFD*, 1999, S. 1 s. 51 vd.

²¹ E. 1989/1, K. 1989/2, Kt. 07.03.1989, *AMKD*, S. 25, s. 152.

Metinde yer verilmemiş olması durumunda herhangi bir eksiklik ortaya çıkmayacaktır. Aynı şekilde hukuk devleti ilkesi ile insan haklarının ayrı ayrı belirtilmesi de kanaatimizce gereksizdir. Bugün, insan haklarına saygı temeli üzerine dayanan bir devleti, hukuk devletinden ya da hukuk devleti niteliği taşıyan bir devletin insan haklarından soyutlanması düşünülemez.²² Hukuk devleti, tanımı ve niteliği gereği herşeyden önce insan haklarına dayanmak zorundadır. Ya da insan haklarını esas alan bir devletin hukuk devletinin gereklerine yer vermemesi düşünülemez. Nitekim, Anayasa Mahkemesi'nin hukuk devleti konusundaki tanımı bunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır: *"Hukuk devleti, insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyucu, âdil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini zorunlu sayan ve bütün faaliyetlerinde hukuka ve anayasaya uyan bir devlet olmak gerekir"*.²³

Anayasa hükümlerinin son derece açık, belirgin, kavram kargaşasına meydan vermeyecek tarzda, mümkün olduğunca cümle ve kelime iktisadında bulunularak kaleme alınmaları ve her okuma yazma bilen kolayca anlayabileceği bir tarzda kaleme alınmaları gerekirken, tam tersi yönde bir üslup kullanılmıştır. Bu durum esasen ülkemizde, hukuk metinlerinin yapım ve yazım tekniğinin hiçbir biçimde dikkate alınmaksızın gelişigüzel kaleme alınmalarının bir sonucudur.

Siyasal partilerin yukarıda sayılan yasakları ihlâl etmeleri durumunda ne gibi yaptırımların uygulanacağını 69'uncu madde göstermektedir.²⁴ Buna göre, bir siyasal partinin tüzük ve

²² Bkz. J.J. Chevalier, *L'Etat de Droit*. Montchrestien, Paris 1992, s. 116 vd.

²³ E. 1963/124, K. 1963/243, Kt. 11.1.1963, *AMKD*, S. 1, s. 348.

²⁴ Anayasanın 69'uncu maddesi, yakın bir geçmişte hükümet ortaklarının girişimiyle değişiklik teklifine konu yapılmışsa da, alt komisyonca kabul edilen metin genel kurulda görüşülemeden akamete uğramıştır. Siyasal parti özgürlüğü bakımından 1995 Anayasa Değişiklikleri'ne göre nispi bir ilerleme sayılabilecek düzenleme, kapatma için Anayasa Mahkemesi'nin üçte iki çoğunluğunun kararını getirmekte ve ayrıca Yüksek Mahkeme'ye dava konusu eylemlerin ağırlı-

ğına göre siyasal partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması biçiminde alternatif yaptırım uygulayabilme yetkisi sunmaktaydı. Ayrıca SPK'nın Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilen 103/2 hükmüne parti genel başkanını da katarak anayasa hükmü olarak yer verilmekteydi. Geçici 15'inci maddenin son fıkrasının da kaldırılması, sözü edilen Anayasa değişikliği teklifinde yer almaktaydı. Belirtelim ki bu haliyle değişiklik, İç Hukuk bakımından kısmî bir iyileştirme olarak görülebilirse de, Avrupa İnsan Hakları Hukuku ile gerekli bütünleşmeyi sağlamaktan uzaktı. Kaldı ki düzenleme yazım tekniği açısından da önemli sorunlar içermekteydi. Özellikle, karar nisabına Anayasa'nın 149'uncu maddesi yerine 69'uncu maddede yer verilmesi, hukuk metinlerinin yazım tekniği bakımından pek uygun düşmemektedir. Ayrıca alternatifli yaptırım uygulanabilmesi durumlarında uygulanacak yaptırıma ilişkin üyelerin görüşlerine her bir yaptırım açısından ayrı ayrı mı yoksa bir bütün olarak mı başvurulacaktır? Örneğin yedi üye kapatma yönünde, dört üye ise devlet yardımından yararlandırmama yaptırımını yönünde görüş bildirirse, oyların kapatma ağırlıklı oluşu nedeniyle kapatmaya göre daha küçük yaptırım olarak görülen yardımdan yararlandırma otomatik olarak devreye girecek midir yoksa bu yaptırım için yeniden üyelerin görüşlerine başvurulacak mıdır? Benzer sorunu değişik alternatiflere göre çoğaltmak mümkündür. Bu durum elbette Mahkeme'nin karar müzakereleri öncesinde bir usûl tespitini gerekli kılmaktadır. Diğer yandan odaklaşma olgusunun tespitinde dikkate alınacak parti organ ve görevlilerinin uzun uzadıya anayasa hükmü olarak düzenlenmesine hiç gerek yoktur. Aynı amaca götürücü pek çok ibare kullanılabilir. Örneğin "parti başkanı dahil partinin bütün organ ve birimleri" gibi. Kaldı ki bu tür hükümlerin düzenleme yeri yasalaradır.

Değişiklik teklifinde yer alan ve siyasal partilerin kapatılmasını zorlaştırma yönündeki girişime Anayasa Mahkemesi'nden gelen (özellikle, kapatma kararlarında aranan, salt çoğunluk yerine 2/3 çoğunluğa yer veren hükme karşı) açık karşı koymalar ve bunun artık irticaî ve bölücülükle mücadelede silâh kaybı olarak nitelendirilmesi, basında Anayasa Mahkemesi'nin bu basın açıklamasının muhtıra olarak manşetlere taşınması (bkz. *Milliyet Gzt.*, 23.01.2001) teklifin TBMM Genel Kurulu'na gelmeden askıya alınmasına yol açmıştır. Bu yazının hazırlandığı günlerde Anayasanın 68 ve 69'uncu maddelerinde değişiklik teklifi yeniden gündeme gelmiştir. Burada Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği odaklaşmanın ölçütlerine yer veren SPK'nın 103/2 maddesi parti başkanını da içerecek bir tarzda anayasa hükmü haline getirilmekte, önceki teklifte yer alan, 2/3 çoğunlukla kapatma kararı veri-

programının 68/4 hükümlerine aykırı olması halinde, temelli kapatma kararı verilir (AY, m. 69/5). Diğer yandan bir siyasal partinin 68/4 hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü ancak onun bu nitelikteki fiillerin odağı haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi'nce tespiti halinde temelli kapatma yaptırımı uygulanacaktır. Dolayısıyla Anayasanın bu hükmü ile, partinin tüzük ve programlarından sorumluluğu ile eylemlerinden sorumluluğu farklı bir biçimde ele alınmıştır. Bu düzenlemeye göre ifade özgürlüğünün uzantısı niteliğinde olan tüzük ve programlar sadece soyut niteliğiyle kapatma yaptırımına tâbi kılınmışken eylemlerde odaklaşma olgusu aranmaktadır.

Belirtelim ki kapatma nedenlerinin bir grubunu oluşturan tüzük ve programların 68/4 hükümlerine aykırılık oluşturması durumu, partilerin ifade özgürlüğü bakımından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Belirli ideolojilere siyasal alanın tamamen kapalı tutulması, siyasal partilerin bunları programlarına, tüzüklerine alamamaları, bunları savunamamaları resmî anlayışın dışına tüzük ve program olarak dahi çıkamamaları, değerlere bağlı demokrasi anlayışının tezahürüdür. Anayasa Mahkemesi de zaten parti yasaklama davalarında resmî bir anayasa ideolojisinin varlığını kabul etmekte ve siyasal alanı bu ideolojiye aykırı düşünce ve amaçlara kapatmakta tereddüt dahi etmemektedir.²⁵

Kapatma nedenlerinin ikinci grubunu ise, 68/4 sayılan yasaklamaların parti eylemleri açısından odaklaşma olgusu oluşturmaktadır. Bir partinin maddede sayılan yasak eylemler bakımından odak haline gelme özelliği taşıyıp taşımadığının takdiri ise Anayasa Mahke-

lebilmesi, yeni teklifle 3/5 çoğunluğa dönüştürülmektedir. Karar nisabına yeni teklifle Anayasanın 149'uncu maddesinde yer verilmiş olması, anayasa kuralları arasındaki ilişki ve yazım tekniğine uygunluk bakımından isabetlidir. Diğer yandan önceki teklifte yer verilen, kapatma kararı yerine partinin devlet hazinesinden kısmen veya tamamen yararlandırılmaması yaptırımını yeni teklifte de yer almaktadır.

²⁵ B. Çağlar, "Parti Kapatma Davalarında Mermer-Mozaiik İkilemi", *Anayasa Yargısı*, 1999, S. 16, s. 169.

mesi'ne bırakılmıştır²⁶. Dolayısıyla 1995 değişikliği ile, artık sadece bir parti eyleminden yola çıkılarak partinin kapatılmasına gidilemeyecektir. Bu düzenlenmenin Anayasa'nın ilk şekline oranla siyasal partiler bakımından önemli bir güvence oluşturduğu kuşkusuzdur. Anayasa Komisyonu Raporu'nda eylemler bakımından aranan "odak olma" ibaresinin Federal Alman Anayasası'nın 13'üncü maddesinden alındığı ifade edilmiştir²⁷. 12.08.1999 tarihli 4445 sayılı SPK değişiklikleriyle, Anayasada zikredilen "eylem odağı" ölçütüne açıklık getirilmeye çalışılmıştır. SPK'nın "bir siyasî partinin yasak eylemlere odak olması hali" başlığını taşıyan değişik 103'üncü maddesi, konuyla ilgili olarak şu düzenlemeye yer vermektedir:

"Bir siyasî partinin 68'inci maddenin dördüncü fıkrası hükmüne aykırı eylemlerin odak halini oluşturup oluşturmadığı hususu Anayasa Mahkemesi'nce belirlenir.

Bir siyasî parti, birinci fıkrada yazılı fiiller, o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre, merkez karar ve yönetim kurulu veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır".

SPK, odak olma konusunda iki basit ölçüt getirmektedir. Bunlardan birincisi 68/4'te yazılı eylemlerin parti üyelerince yoğun bir biçimde işlenmesi ve bunun parti organlarınca açık veya örtülü olarak benimsenmesi; ikincisi bu eylemlerin doğrudan ve kararlılık içinde parti organlarınca işlenmesi. Bu madde, odak hale gelmeyi belirlemede artık Anayasa'nın 68/4 fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerin dikkate alınacağını hükme bağlamıştır. Böylece, denilebilir ki, SPK'nın dördüncü kısmında yer verilen hükümlere aykırılığın kapatma yaptırımına bağlanmasının bir bakıma önüne geçilmiş olmaktadır. Diğer yandan artık 68/4'te sayılan

eylemlerin yasada sayılan organlarca kararlılıkla (yani eylemlerin sayısı ve süresi dikkate alınarak) işlenmesi veya üyelerinin bu nitelik ve yoğunluktaki eylemlerinin açık veya örtülü olarak benimsenmesi, yani bir organik bütünlük içinde işlendiğinin ortaya konulabilmesi durumunda kapatma yaptırımına gidilebilecektir. İyi işletilebildiği sürece siyasal partiler bakımından önemli bir güvence oluşturabilecek bir ölçüt olmakla birlikte, Anayasa Mahkemesinin içtihatlarına ve genel olarak yaklaşımına bakıldığında kayda değer bir güvence oluşturabileceğini sanmıyoruz. Siyasal partilerin kapatılmasını, salt çoğunluktan üçte iki çoğunluğa bağlayarak nispeten zorlaştıran bir anayasa değişikliği girişimine (oysa kapatılan partilere bakıldığında hep zaten bu çoğunluğun sağlandığı görülmektedir. Şayet başlangıçta böyle bir hüküm getirilmiş olsaydı bile, bu düzenlemeden tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece bir parti yararlanmış olacaktı) bile kamu oyu açıklamasıyla müdahalede bulunarak böyle bir düzenlemenin Mahkemenin elini kolunu bağlayacağı biçiminde bir yaklaşım Yüksek Mahkeme'nin *ab initio* kapatma yanlısı oluşunu ortaya koymaktadır. Böyle bir yaklaşımın kapatma davalarında odaklaşma olgusunu ortaya koymadaki yansımaları, tabir caizse kurt-kuzu masalını çağrıştırmaktadır.

Yasanın 103'üncü maddesinde geçen parti yetkili organları arasında parti başkanının adı sayılmamıştır. Ancak yasa koyucunun bunu kasten kapsam dışı bıraktığı, onun eylemlerinin kapatma bakımından dikkate alınmayacağını öngördüğünü söylemek zordur. Çünkü, temsil bakımından parti başkanından daha alt düzeydeki kişilerin eylemlerini odaklaşma içerisinde değerlendirirken, partinin neredeyse kendisiyle özdeşleştirilen başkanının eylemlerini kapatma bakımından odaklaşma olgusunun dışında tutması düşünülemez. Yasa her ne kadar parti başkanını zikretmemişse de, bunun eylemlerinin *evleviyetle* kapatma yaptırımında dikkate alınması gerekeceği izahtan vârestedir. Eğer yasa hükmü az sorumlu olan kişiler için bir yaptırım getirmişse bundan daha fazla sorumluluğu olan kişilerin *a fortiori* bu yaptırım kapsamı içerisinde olmaları gerekir. Diğer yandan odaklaşma olgusu değerlendirilirken

²⁶ Z. Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Barış Yay., İzmir, 1997, s.285.

²⁷ Bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Yasama Yılı: 4, Sayı: 861, s. 31-33.

parti üyelerinin davranışları ile partinin yetkili birimlerinin tutum ve davranışları aynı değerle düşünülemez. Dolayısıyla başkandan başlayarak sade üyeye kadar her bir partinin eylemleri, taşıdığı sorumluluk ve sıfatı ile birlikte değerlendirilmelidir. Belirtelim ki odak olmayı düzenleyen bu yeni hüküm Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir.²⁸ Yüksek Mahkeme, yasak eylemlerin odak oluşturmasının tespitinde, genel başkanın sayılmamış olmasının partinin odaklaşma olgusu çerçevesinde kapatma nedeni oluşturmayacağı, bunun da kapatma nedenlerinin varlığına rağmen partinin kapatılmasını zorlaştıracığı, partinin genel başkanının eylemleriyle herhangi bir üyesinin eylemlerinin aynı düzeyde kabul edildiğini, bu durumsa 103/2'nin Anayasanın 68/4 hükmüne aykırı eylemlerin işlendiğinin odak haline geldiğinin belirlenmesini imkânsız kılacak bir zorluk içerdiği, bunun da Anayasa Mahkemesi'nin kapatma konusundaki yetki alanını daraltıcı bir nitelik taşıdığı gerekçesiyle Anayasa'nın 68 ve 69'uncu maddelerine aykırı bularak iptal etmiştir. Oysa yukarıda da belirttiğimiz üzere, yasa, aslında parti yetkili organlarını sınırlı sayı ilkesi çerçevesinde düzenlemiştir. Eğer bu amacı gütseydi, merkez disiplin kurulunu, grup disiplin kurulunu, grup başkanını da sayardı. Yasanın zikretmediği organların kapatmada odaklaşma olgusu dışında tutulmuş olduğu lafzî yorum açısından doğru görülürse de, yasanın amacına uygun bir değerlendirme olmadığı açıktır. Yasanın parti baş-

kanı gibi partinin birincil derecede temsil sıfatı taşıyan, parti tüzel kişiliğini temsil eden başkanı alelade bir üye olarak değerlendirmesi, eylemlerinin odaklaşma olgusunda herhangi bir üye ile bir tutması amacı güttüğünü tarihsel yorum tekniği ile de ortaya koyamamaktayız. Ayrıca SPK'da, Büyük Kongreyi oluşturan kişiler arasında parti genel başkanı da gösterildiğine göre 103/2'de genel başkanın isminin açıkça yer almamış olmasını bir eksiklik olarak değerlendirmemek gerekir. Kaldı ki, parti genel sekreteri, genel başkan yardımcısı, disiplin kurulu da yasada yer almadığına göre salt genel başkanın yasada zikredilmemesine bağlı olarak yasanın iptale konu olmasını anlamlandırmak tutarlı gözükmemektedir. Bu bakıştan hareket edilecek olursa, genel başkanın yasada geçmiş olması durumunda, diğerlerinin yasada sayılmamış olmasının önemi olmayacak ve iptale de maruz kalmayacaktı. Oysa parti genel sekreterinin de bir siyasal parti içerisinde gerek partiyi temsil ve gerekse sorumluluk bakımından önemi ortadadır. Bu nedenle yasanın salt metninden hareketle yoruma gidilerek, parti başkanının yasada açıkça zikredilmemiş olmasından bahisle Mahkeme'nin odak olmayı belirleme konusundaki yetki alanının daraltıldığı sonucuna varmak aslında genel olarak Türk Hukuku'na hakim, *kanuncu (legalistic)* yaklaşımın yargı kararına tipik yansımasıdır. Gerçi Anayasanın odak olma konusunun tespitinde Anayasa Mahkemesini yetkili kılması karşısında SPK'nın 103'üncü maddesiyle getirilen düzenlemenin genel olarak Mahkemenin takdir marjını daralttığı söylenebilir²⁹. Ancak, yukarıda açıkladığımız nedenle parti başkanının yasa hükmünde bulunmaması argümanından hareketle anayasaya aykırılığına hükmedilmesini anlamakta güçlük çekiyoruz.

Bu genel kapatma nedenlerinin dışında yine Anayasa 69/9 hükmü ile özel bir kapatma nedenine daha yer vermiştir. Buna göre yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddî yardım alan siyasal partiler de

²⁸ Bkz. *RG.*, 14.08.1999, 23.08.1982 gün ve 3270 sayılı yasa ile değişik 103'üncü maddenin 1'inci fıkrası odak hale gelmenin tespitinde hangi eylemlerin dikkate alınacağını düzenlemekte ve buna cevap olarak yasanın 78 ile 88 ve 97'nci madde hükümlerini göstermekteydi. Maddenin 2'nci fıkrasında ise odak haline gelme olgusunun 101/d hükmünün uygulanması sonucunda ortaya konulabileceğini hükme bağlamaktaydı. Anayasa Mahkemesi Refah Partisi'nin kapatılma davasının görüşülmesinde 103/2'yi Anayasa'ya aykırı bulmuştu. E. 1998/2, K. 1998/1, Kt., 9.1.1998, *RG.*, 22.2.1998, S. 23266, s. 23-24. Aşağı yukarı iki yıl sonra aynı yasanın 4445 sayılı yasa ile değişik aynı hükmünü, Fazilet Partisi hakkında açılmış olan iptal başvurusunun görüşülmesi sırasında yine iptal etmiştir. Bkz. *RG.*, 22.12.2000, S. 24268, s. 251.

²⁹ B. Tanör ve N. Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, YKY., İstanbul, 2001, s. 183; Benzer bir yaklaşım için ayrıca bkz. Gören, *a.g.e.*, s. 285.

temelli olarak kapatma yaptırımına bağlanmıştır.

Bu konuda son olarak bir kavram kargaşasından da söz etmekte yarar bulunmaktadır. 1995 Anayasa değişikliği ile Anayasa'nın 149'uncu maddesinin dördüncü fıkrasında geçen "temelli kapatılması veya kapatılması" ibaresi sanki "temelli kapatma" "temelli olmayan kapatma" (alelade-basit kapatma) gibi farklı iki kapatma türüne yer vermiş izlenimini uyandırmaktadır. Ne var ki, hukuksal sonuçları bakımından böyle bir ayırımı ortaya koyacak herhangi bir hükümle, ne Anayasada ne de SPK'da karşılaşılmaktadır. Kapatma, zaten niteliği gereği tek türde bir sonuç doğuran temelli, sürekli ve kesin bir yaptırımdır³⁰.

B. Siyasal Partiler Kanunu'nda

2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu (SPK), Anayasa'nın 68 ve 69'uncu maddelerindeki düzenlemelerin oldukça ötesinde kapatma nedenlerine yer vermektedir. Özellikle Anayasa'nın 1995 değişikliği karşısında, SPK'nın birçok hükmü 68 ve 69'uncu maddeyle açıkça aykırı hale gelmiştir.

12.08.1999 tarih ve 4445 sayılı yasa ile SPK'da değişikliklere gidilmiş ve Anayasa'nın 68 ve 69'uncu maddesiyle uyum sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda SPK'nın 79/c hükmü öncekine göre yardım yasağını daraltmıştır. Buna göre yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden herhangi bir surette, doğrudan doğruya veya dolaylı yardım kabul edemezler; bunlardan emir alamazlar. Bu düzenleme ile siyasal partilerin yasak yardımlaşma kapsamında yer alan kişi ve kuruluşlarda daraltılmaya gidilmişse de, "yardım" kavramı açısından bir genişletme getirildiği, anayasa değişikliğinin ruhuna uygun düşecek bir değişikliğin sadece "maddi yardım" ile sınırlı olması gerekirken salt yardım kavramına yer verilmiş olması, uygulamada yeni sorunlar ortaya çıkarmaya adaydır. Oysa değişikliğin 101/c maddesinde ise doğru olarak maddi yardım ibaresine ver verilmiştir.

³⁰ Tanör-Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s. 185.

Diğer yandan SPK, siyasal partilerin yurtdışında örgütlenmeleri, gençlik kolu, kadın kolu oluşturmaları, sivil toplum örgütleriyle dayanışmaya gitme yasaklarını (SPK, m. 79/b, 91, 92) yürürlükten kaldırarak Anayasa ile gerçek bir uyum sağlamıştır.

Anayasa ile uyum sağlayıcı nitelikte bir hüküm de SPK'nın 95'inci maddesi düzenlemesidir. Eski düzenlemeye göre, kapatılan siyasal partinin kapatma tarihindeki üyeliği devam eden kurucuları, genel başkan, merkez karar ve yönetim kurulu üyeleri ve her kademedeki yönetim ve denetim kurulu üyeleri TBMM siyasal parti grubu üyeleri başka bir partinin kurucusu, yöneticisi ve deneticisi olamazlar. Bunlardan fiilleriyle partinin kapatılmasına neden olanlar on yıl süreyle başka bir partiye alınamazlar ve milletvekilliği için aday olamazlardı. Yeni düzenlemeyle kurucu, yönetici ve denetçi olma yasağı yalnızca partinin kapatılmasına sebebiyet veren, kurucular dahil, üyeleriyle sınırlanmış ve ayrıca on yıllık yasak da beş yıla indirilmiştir. Diğer yandan kapatılmış siyasal partinin mensuplarının üye çoğunluğunu oluşturacağı yeni bir siyasal parti kurulamaz hükmü kaldırılmıştır. Burada tek sorun, 95'inci maddenin yeni düzenlemesiyle söz ve eylemleriyle partinin kapatılmasına neden oldukları için başka bir partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamayanların, milletvekilliği için de aday olamayacağını düzenleyen eski hükmün yerine, siyasal partilerin bu kişileri hiçbir surette seçimlerde aday gösteremeyecekleri hükmünün bağımsız adaylığı da içerip içermediğinin açıkça belirlenmemiş olmasıdır. Öğretide Anayasa'nın 84/5 hükmünün amacı açısından bakılarak soruya olumsuz cevap verilmektedir.³¹

³¹ Bkz. F. Sağlam, *Siyasal Partilerin Güncel Sorunları*, Beta Yay., İstanbul, 1999, s. 115-117; E. Teziç, *Anayasa Hukuku*, 5.b., Beta Yay., İstanbul, 1998, s. 324; S. Kekeç, "Siyasî Parti Yasaklıları Yasaklılık Süresinde Bağımsız Milletvekili Olabilir mi?", *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1999/4, s. 96-74; K. Kanadoğlu, "1982 Anayasası ve 2820 Sayılı Siyasî Partiler Kanununda Yapılan Son Değişikliklere Göre Parti Yasaklama Rejimi", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Yılmaz Altuğ'a Armağan, İstanbul, 2000, s. 278.

Diğer yandan siyasal partilere 12 Eylül 1980 Harekâtına karşı beyan ve tutum yasağına yer veren ve kapatma nedeni sayılan SPK'nın 97'nci maddesi değişiklik ile yürürlükten kaldırılmıştır.

C. 1982 Anayasası İle Siyasal Partiler Yasası'nın Çatışma Alanları

SPK, Anayasada tüketici olarak sayılan kapatma nedenlerini genişletmiş, yeni yasaklama nedenlerine yer vermiştir. 12.08.1999 tarihli SPK değişiklikleri, Anayasa ile pek çok noktada uyumu gerçekleştiremediği gibi, önemli sorunları beraberinde getirmiştir.

SPK'nın son değişiklikleri ile kapatma nedenleri konusunda tam bir karmaşa hali söz konusudur. Yeni 101'inci maddeye baktığımızda kapatma nedenlerinin bir araya getirildiği izlenimini uyandırmaktadır. Gerçekten de yasa yazım tekniğine de uygun düşmeyecek bir biçimde, sadece Anayasanın 68/4 hükmünde yer alan nedenleri a, b, c bentleri halinde sıralamıştır. Yeni 101'inci maddede kapatma nedenleri şöylece sıralanmıştır:

"a) Bir siyasî partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine demokratik ve lâik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi,

b) Bir siyasî partinin Anayasa'nın 68'inci maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi'nce tespiti,

c) Bir siyasî partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden yardım alması hallerinde verilir."

Ne var ki, yasanın değişik 104'üncü maddesi, SPK'nın 101'inci maddesi dışında kalan emredici hükümleriyle diğer yasaların siyasal partilerle ilgili emredici hükümlerine aykırılıklarını ihtarlı kapatma yaptırımına tâbi kılmıştır. İşte önemli sorun ve tartışmalara yol açacak düzenlemelerden biri de hiç şüphesiz bu mad-

dedir. Gerçekten de 1999 SPK değişikliği ile kapatma nedenleri 101, 102 ve 104'te toplanmıştır. Bunlardan 101, Anayasa'da sayılan kapatma nedenlerini tekrarlamış ve doğrudan kapatma yaptırımına tâbi kılmıştır. Diğer maddeler ise ihtarlı kapatma yaptırımını getirmiştir. Yani SPK'nın 4'üncü kısmında yer verilen yasaklamalar mevcut düzenlemeyle ihtarlı yaptırıma bağlanmıştır. Ancak bu kısımda yer alan maddelerdeki bir takım yasaklar 101'de sayılan yasakları somutlaştırıcı bir nitelik taşımaktadır. Örneğin 90'ıncı maddesinin "siyasî partilerin tüzük, program ve faaliyetleri Anayasa ve bu kanun hükümlerine aykırı olamaz" hükmü ile 101'de yer alan yasaklar arasında anlam bakımından ne fark vardır? Şimdi bu durumda, 101'e göre doğrudan kapatma, 90'ıncı madde dikkate alındığında ise ihtarlı kapatma yaptırımını devreye girecektir? Oysa her iki hüküm de aynı içeriğe sahiptir. Bunun doğal sonucu olarak dördüncü kısımda yer alan yasakların hangileri 101 bağlamında ele alınarak doğrudan kapatmaya, hangileri bu madde dışında kalan yasaklar bağlamında ihtarlı kapatmaya konu olacaktır?

SPK'nın yeni düzenlemesi dördüncü kısımdaki yasaklara dokunmadığından bazı hükümlerinin, Anayasanın 68/4 hükmü ile uyumsuzluğu devam etmektedir. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1- M. 78/a

Bu madde, siyasal partilerin Anayasa'nın başlangıç kısmında, 2'nci ve 3'üncü maddesinde belirtilen esaslarını değiştirmek amacıyla güdemezler hükmüne yer vermektedir. Özellikle başlangıç kısmındaki bir kısım ifadelerin muğlaklığı, her yana çekilebilirliği, içeriğinin hukuksal açıdan belirginleştirilmesinin zorluğu karşısında, bu nedenlerin siyasal partilerin kapatılmasında kullanılması, siyasal partilerin özgürlüğü bakımından önemli bir güvencesizlik oluşturması bir yana, Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararında, hukuk ötesi gerekçelere ve mülahalalara, dayanma tehlikesini bünyesinde barındırmaktadır³². Örneğin "Türk millî menfaatleri" "Türklüğün tarihi ve manevî değerleri"ne aykırılığın hukuk açısından

³² Kanadoğlu, a.g.m., s. 279.

tespiti nasıl yapılabilecektir? Hukuk ötesi değerlendirilmelere yer vermeksizin bir partinin Türklüğün manevî değerlerine aykırı tutum içerisinde olduğu nasıl belirlenecektir? Diğer yandan Anayasa'nın 2'nci maddesinde toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışından söz edilmektedir. Bunların hukuksal içeriklerinin de belirlenmesinde aynı endişeler geçerlidir. Bunların somut bir tanıma kavuşturulmasının güçlüğü bir yana bu ve benzeri "son derece geniş ve kapsamı belirsiz kavramlar"ın parti kapatma davalarında dayanak olarak kullanılması ve ilkelerin içeriğini belirleme yetkisini de Anayasa Mahkemesi'nin kendinde görmesi, yargılamanın yerindelik değerlendirmesine dönüşmesine neden olabilir.³³

Aynı şekilde 2'nci maddede sosyal devlet niteliğine yer verilmektedir. SPK'nın bu hükmü açısından bakıldığında tüzük ve programında sosyal devlet anlayışına karşı gelen, ondan uzaklaşan, daha farklı bir devlet anlayışına yer veren bir siyasal parti kapatılma endişesi yaşayabilecektir.

Anayasa 68/4 hükmü ile kapatma nedenlerini sayma yoluyla belirlemiştir. Anayasa koyucu, eğer Anayasa'nın başlangıç hükümlerini ve Anayasa 2 ve 3'üncü maddelerinin değiştirilmesi yasalarını kapatma yaptırımına bağlamak isteseydi; bunu açıkça belirtirdi. Kaldı ki, Anayasanın bu nitelikleriyle ilgisi olmayan bir anayasa değişikliği düşünmek hemen imkânsızdır.³⁴ "Üstelik bu kavramlar geniş kapsamı yanında, çeşitli yorum ve değerlendirmelere açık kavramlardır... Anayasa Mahkemesi'nin belli bir andaki subjektif yorum ve takdirinin egemen olması, 'hukukilik' denetiminin fiiliyatta bir 'yerindelik' denetimine dönüşmesi tehlikesini ortaya çıkarmaktadır."³⁵

Aynı şekilde siyasal partilerin genel ahlâk ve âdaba aykırı amaçlar gütmeleri ve bu yönde faaliyette bulunamamaları hükmü de (SPK.

78/e) her yöne çekilebilecek muğlak bir yasaklılıktır.

2- M. 81

SPK bu maddeyle Türkiye'de dinî, millî, kültürel, mezhep, ırk ve dil farklılığına dayalı bir azınlık olduğunun ileri sürülemeyeceği (m. 81/1), Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürlerin korunması, geliştirilmesi ve yayılması (m. 81/2) ve Türkçe'den başka bir dil kullanma yasağı (m. 81/3) getirmektedir. Âdeta yasa, bunların devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozucu nitelik taşıdıklarını birer varsayım olarak kabul etmiştir. Bunların anayasada sınırlı sayıda belirlenen yasakları genişletici hükümler olduğu öğretide haklı olarak ifade edilmiştir.³⁶ Herşeyden önce belirtelim ki, bu yasaklılık sosyolojik gerçeklerle de bağdaşmamaktadır. Çünkü, bir ülkede sosyolojik farklılıklara dayalı ayrılık yaratmak bir partinin elinde değildir. Dil, kültür, mezhep farklılığı ya vardır veya yoktur. Bunu siyasal parti kendi çabasıyla üretemez. Varsa da, bir siyasal parti bunu örtemez. Ona düşen kaynaştırıcı ve birleştirici bir rol oynamak, din ya da dil, kültür ayrılığının toplumsal bütünlüğü bozucu nitelik kazanmaması için gerekli önlemleri almak, gerekli önerileri sunmaktır.³⁷

Başka kültürlerin, dinlerin, dillerin varlığını inkâr veya gizlemek sosyolojik anlamda mümkün değildir. Önemli olan bunların varlığının ve korunmasının ileri sürülmesi değil, ayrılıkçı veya ülke bütünlüğünü bozucu bir amaçla kullanılmamasıdır. Oysa yasa ile bunların varlığının ileri sürülmesi yasaklanmıştır.³⁸ Burada

³⁶ Sağlam, *a.g.m.*, s. 246; S. Tanilli, *Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş*, 3.b., Say. Yay., İstanbul, 1982, s. 244; Kanadoğlu, *a.g.m.*, s. 279-281; B. Tanör, *Türkiye'de Demokratikleşme ve Perspektifleri*, Tüsiad Yay., İstanbul, 1997, s. 44-45.

³⁷ Tanilli, *a.g.e.*, s. 244.

³⁸ Nitekim, Anayasa Mahkemesi, bu hükmü "Yasaklanan, kültürel farklılıkların ve zenginliğin belirtilmesi olmayıp bunların Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlık yaratarak ulus bütünlüğünün bozulması ve buna bağlı olarak yeni bir devlet düzeninin kurulması amacıyla kullanılmasıdır" biçiminde yorumlayarak, en azından uygulama alanının sınırlarını daraltmaya çalışmıştır, Bkz. E. 1993/2, K. 1993/2, Kt., 23.11.1993, *AMKD*, S. 30/2, s. 924.

³³ Krş., E. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 6.b., Yetkin Yay., Ankara, 2000, s. 72.

³⁴ Y. Yayla, "Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü", *Prof. Dr. Hıfzı Timur'un Anısına Armağan*, İÜHF Yay., İstanbul, 1979, s. 977.

³⁵ Özbudun, *a.g.e.*, s. 163.

partinin ülke bütünlüğü içerisinde kalarak, hiçbir ayrılıkçı amaç gütmeyerek sosyoloji ilminin verileri ışığında bir program izlemesi, partiyi kapatma yaptırımını ile karşı karşıya bırakmaktadır. Böyle bir yasağın siyasal partilerin işlevleriyle de bağdaştırılması zordur.

3- M. 89

Bu maddeye göre siyasal partiler “Diyanet İşleri Başkanlığının, genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasa’nın 136’ncı maddesine aykırı amaç güdemeler”.

Bu yasak da 68/4’teki yasakları hayli genişletici bir kapatma nedeni oluşturmaktadır. Yasa, burada da âdeta bu yönde bir söylem veya eylem içinde bulunmayı, devletin lâik düzenini değiştirme veya ortadan kaldırma varsayımına bağlamıştır.

Bu madde, siyasal partinin lâikliğe aykırı amaçları mı yoksa gerçekten lâikliği geliştirmek amacıyla mı hareket edip etmediğine bakmaksızın, soyut, *a priori* bir yasaklama getirmektedir. Dolayısıyla da lâiklik karşıtı partilerin yanı sıra, lâikliği esas alan, aksayan yönlerini ortaya koyarak, bunu daha da koruyucu bir şekle kavuşturmayı amaçlayan partiler bakımından da bir tehdit unsuru olmaktadır.³⁹ Nitekim, temelde lâik yapıyı savunan ÖZ-DEP ve Demokratik Kitle Partisinin kapatılma gerekçeleri arasında SPK’nın bu hükmünün kullanılması dikkat çekicidir. Kaldı ki Diyanet İşleri Başkanlığı’nın genel idare içerisinde yer alması lâikliğin zorunlu bir unsuru değildir. Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın merkezî idare dışına çıkartma yasağı ister istemez, bunu değişmez hükümler statüsüne sokmak, siyasal partileri de bunların basit birer uygulayıcıları olarak görmek sonucunu doğurur.⁴⁰ Böylece yasa, bir paradigmayla, Diyanet İşleri Başkanlığının statüsünü bilime aykırı olarak dondurmıştır.⁴¹ Böylece SPK’nın bu hükmü, 68/4’ü somutlaştırıcı bir işlev olmasına, yerine, kaynağı ve dayanağını bu anayasal

hükümden almayan bir düzenleme niteliği taşımaktadır.

Anayasa Mahkemesi, Demokratik Barış Hareketi Partisi’nin Diyanet İşleri Başkanlığı’nın devlet kurumu olmaktan çıkarılmasını savunduğu gerekçesiyle açılmış olan kapatma davasını 5’e karşı 6 oyla reddetmiştir. Burada Anayasa Mahkemesi, tamamen farklı bir yaklaşım içerisinde bulunmuştur. 89’uncu maddenin Anayasanın 68/4’te sayılanlar dışında bir kapatma sebebi olduğu, 89’uncu maddeye geçerlilik tanınmanın Anayasa kuralını uygulama dışında bırakmak anlamına geleceği, 89’uncu maddenin Anayasaya aykırı olduğunu, ancak Anayasanın geçici 15’inci maddesi kapsamında olması nedeniyle aykırılığının ileri sürülemeyeceği, böyle bir durumda da “ihmal yöntemi” kullanılarak doğrudan Anayasa hükmünün uygulama alanı bulması gerektiği ifade edilmiştir.⁴² Anayasa Mahkemesi’nin bugüne kadarki içtihatlarından tamamen farklı olarak kendisine aykırı olan, fakat aykırılığı da ileri sürülemeyen yasa hükmünü ihmâl ederek doğrudan Anayasa hükmüne dayanması önemli bir gelişme olarak kayda değer görünmektedir. Buradan hareketle öğretide Tanör-Yüzbaşıoğlu, 1999 SPK değişikliği ile kapatma nedenlerinin sadece 101’inci maddesinde sayılanlardan ibaret hale geldiğini, dördüncü kısımda yer verilen yasakların, yürürlükten kalkmasalar bile, kapatma davalarında kullanılmayacağına bu kararlar da altının çizildiği ve bu değişikliğin eskiye oranla siyasal parti özgürlüğü açısından olumlu bir yenilik olduğu, liberalleşmeye katkı sağladığı sonucuna varmışlardır.⁴³ Ne var ki, Anayasa Mahkemesi bu içtihadını sürekli kılamamıştır.

Kanaatimizce, bu hüküm de lâiklik ilkesine aykırı bir durumun belirtisi olduğu zaman destekleyici bir argüman olarak kullanılabilir. Yoksa, bir partinin salt bu nedene dayalı olarak kapatılabilmesi 68/4’e aykırılık oluşturmaktadır.

³⁹ Tanör, *Türkiye’de Demokratikleşme ve Perspektifleri*, s. 45-46.

⁴⁰ Tanör, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu I*, BDS Yay., İstanbul, 1991, s. 169.

⁴¹ Tanör, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu I*, s. 170

⁴² Bu kararın Resmi Gazete’de yayınlanması aşağı yukarı üç yıldan fazla bir süre sonra olmuştur. Bkz. E. 1996/3, K.1997/3, Kt.22.05.1997, RG. 02.06.2000, S. 24067, s. 45-49

⁴³ Tanör-Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s.184.

4- M. 90/2

Bu hüküm, siyasal partilerin tüzük ve programları dışında bir faaliyette bulunmalarını ve seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı almalarını yasaklamaktadır. Bu maddenin ilk cümlesi, yani siyasal partilerin "tahsis ilkesi" (*ultra vires*), çerçevesinde faaliyette bulunmaları Anayasa'nın 68'inci maddesinin ilk şeklinde vardı. Bunun 1995 değişikliğiyle metinden çıkartılmış olması karşısında, yasanın bu hükmünün örtülü olarak ilga edilmiş olduğu söylenebilir.⁴⁴

Siyasal partilerin seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı alamamaları hükmü de Anayasa'da karşılığı olmayan bir yasaklama nedenidir. Batı demokrasilerinde partilerin birbirini desteklemesi, biri adına diğerinin seçimden çekilmesi, seçimde desteklemesi olağan bir durumdur. Esasen partilerin birbirini desteklemesi, birbirleriyle yakınlaşması demokrasi kültürünün yerleşmesinde önemli bir katkı sağlayıcı işleve sahiptir. Kaldı ki, yapay yollarla yasağın aşılaraq aynı amaca ulaşılması da imkân dahilinde olduğundan dolayı, bu yasak gereksiz, demokrasiyle bağdaştırılması zor bir sınırlamadır.⁴⁵ Ayrıca, partilerin hukuka karşı hile yollarını kullanarak yasağı aşmaları işten değildir.⁴⁶

5- M. 96/2-3

Siyasal partilerin bir takım isimleri ve sıfatları kullanma yasağı getiren bu madde birçok bakımdan Anayasadaki yasakları aşıcı bir sınırlamadır. Ayrıca bununla neyin korunmak istenildiği de açık değildir. Bunların bir kısmı belki anlaşılabilir. Ancak, 96'ncı madde oldukça anlamsız isim yasaklarına yer vermiştir.⁴⁷

⁴⁴ Sağlam, *Siyasal Partiler Kanununda Uluslararası Standartlara Uygunluk*, s. 246.

⁴⁵ Tanör, *Türkiye'de Demokratikleşme ve Perspektifleri*, s. 47.

⁴⁶ Sağlam, *Siyasal Partiler Kanununda Uluslararası Standartlara Uygunluk*, s. 246.

⁴⁷ Batı demokrasilerinde partiler işçi partileri, komünist partiler, sosyalist partiler, Katolik, Protestan, Hıristiyan demokrat partileri, bölgeci partiler, aşırı sağ partiler, çevreci partiler gibi isimler alabilmektedir. İsim ve politikaları konusunda bkz. C. Grewe-H. Fabri, *Droit Constitutionnels Européens*, PUF., Paris, 1995, s. 412-424.

Bir siyasal partinin kapatılmış bir siyasal partinin devamı olduğunu beyan edememesi, böyle bir iddiada bulunamaması partileri yalancılığa, ikiyüzlülüğe itmekten başka bir sonuç doğurmaz. Kaldı ki Anayasa ile yasaklanan, kapatılmış partinin devamı olduğunun söylenmesi değil, bu partinin kapatılmasına yol açan eylem ve söylemlerin sürdürülmesidir. Kapatılan bir partinin âdeta lanetlenmişçesine isminin dahi kullanılamaması kanaatimizce anayasal dayanağı olmayan bir yasaklamadır.

Aynı şekilde, SPK'nın bu hükmü, bir partinin taşıdığı isimle söylem ve eylemleri arasında doğrudan paralellik kurmakta ve âdeta taşıdığı ismin gerekli kıldığı söylem ve eylem içerisinde olacağı yönünde bir yasal karine olduğunu kabul etmektedir. Yani din ismi alanın lâiklik karşıtı faaliyet içerisinde olacağı, komünist partinin proletarya diktatörlüğü kuracağı, bölge ismi taşıyan partinin bölgecilik yapacağı bir varsayım olarak kabul edilmiştir. Oysa batı demokrasilerinde yeşiller partisinin amacı salt çevre korunması, Hıristiyan partinin salt amacı Hıristiyanlığın devlet düzenine hâkim kılması, komünist partinin salt amacı proletarya diktatörlüğü kurması, bölge isimli partinin salt amacı o bölgenin çıkarlarının korunmasından ibaret değildir. Önemli olan ve yasaklanan, isimlerden ziyade partinin amacı ve faaliyetleridir. Örneğin Fransa'da "Komünist Parti" demokratik esaslara dayalı bir faaliyet içerisinde olmasına karşın, Front National (Ulusal Cephe) Partisi'nin söylem ve eylemleri tamamen ırkçılık esasına dayanmaktadır.

Diğer yandan, eski Türk Devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamların, partilerce kullanılması yasağını da anlamak güçtür. Örneğin Göktürklerle ait bir amblemin kullanılması ile Anayasa'nın 68/4 hükümlerinin somutlaştırılması arasında nasıl ilişki kurulabilir.

V. Anayasa Mahkemesi İle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Parti Kapatma Sorununa Yaklaşım Farklılığı

1- Anayasa Mahkemesi parti kapatma davalarında katı bir pozitif hukuk yaklaşımıyla sorunu ele almakta⁴⁸, hatta zaman zaman pozitif

⁴⁸ Hakyemez, *a.g.e.*, s. 253; M. Sancar, "Sosyalist Parti'nin Kapatılması Kararı Üzerine Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 25, S. 4, (Aralık-1992), s. 179; Y.

hukuku da aşacak ölçüde yerindelik denetimine taşıyıcı ibarelere yer vermektedir.⁴⁹ Çoğu zaman hukuksal argümanların dışına çıkarak sanılar, vehimler ve varsayımlardan hukuksal sonuçlara gitmektedir.

Diğer yandan Yüksek Mahkeme, Anayasa ve SPK hükümlerini olaya uygularken, "ulusal demokrasi" ve bu deyimde anlamı menkul bir özgürlük anlayışından hareket etmektedir. Oysa bu durum 1982 Anayasası'nın temel sorunlarından birini oluşturmaktadır. Çünkü batı demokrasileri ve bunun kurumsal organlarının ortaya koyduğu demokrasi ve özgürlük anlayışı ile çatışma alanlarına yer vermektedir. Anayasa Mahkemesi de dogmatik hukuk kalıpları içine kendisini hapsedtiğinde, bu çatışma alanları daha da büyümekte ve bir bütünlük kurulamamaktadır. Pozitif hukukun beslediği bu özgürlük anlayışındaki farklılık, jürisprudansiyel hukukta ziyadesiyle yansımaları bulmaktadır.

2- Anayasa Mahkemesi, zararlı düşünce ve eğilim ölçütü ile potansiyel, muhtemel tehlike ölçütünü kullanmakta ve bunun sonucu olarak zan ve tahminlerden kuşku ve vehimlerden sık sık yararlanmaktadır. Daha başlangıçta bir takım düşüncelerin ifadesine, örgütlenmesine veya ismine bakarak tehlikeli eğilim ve yönelimlere göre kararını gerekçelendirmektedir. Örneğin Huzur Partisi ve TBKP daha henüz eyleme geçmemişken, hiçbir faaliyeti söz konusu değilken, salt tüzük ve programında yer verdiği önerilerden dolayı kapatma konusu olmuşlardır. Elbette, kapatma davasının açıldığı tarihteki siyasal konjonktürün de mahkemenin kapatma kararı üzerinde psikolojik bir baskı etkisi oluşturduğu söylenebilir. Özellikle lâiklik ve ülke bütünlüğüne yönelik eylemlerin yoğunlaştığı dönemlerde siyasal partilere daha katı bir yaklaşım içerisinde girildiği, bunun da

E. Özdek "Halkın Emek Partisi'nin Kapatılmasına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 26, S. 3, (Eylül-1993), s. 194.

⁴⁹ Örneğin, "kimi siyasal nedenlerle dış etkilerden kaynaklanan, kimi varsayım, yorum ve bahanelere dayanan, insan hakları ve özgürlük savlarıyla yoğunlaştırılan sakıncalı amaçlara geçerlik tanınmaz" (ÖZ-DEP Kararı, s. 912).

mahkeme üyelerini ister istemez psikolojik olarak etkilediği görülmektedir.

Oysa Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi açık-somut, filhal ya da gerçek tehlike üzerine dayanmaktadır. Tüzük ve programları, ileri sürülen düşünce ve önerileri tehlikeli-tehlikesiz, zararlı-zararsız gibi ayırma tâbi tutmamaktadır. Anayasa Mahkemesi, ifadelerin soyut içeriğini esas alırken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ifadelerin şiddet niteliği taşıyıp taşımadıkları; ülke bütünlüğü, şiddete çağrı, halkı ayaklandırma, terörü övme, suç işlemeyi tahrik ve teşvik etme, başkalarının özgürlüklerini tehlikeye düşürme gibi yasak alanlar bakımından somut sonuçlar doğurup doğurmadıkları esasından hareket etmektedir. Dolayısıyla, her iki mahkemenin yasaklama nedenlerinin somut olayla bağlantısının kurulmasında da açık farklılık göze çarpmaktadır. Çünkü, Türk Anayasa Mahkemesi'nin bölücülük, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, halkı ayaklanma ve şiddete çağırarak, azınlık yaratmak, temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmak, şiddete yer vermek, demokrasiyi yıkmak olarak değerlendirdiği tüzük, program ve eylemleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi demokrasi sınırları içerisinde kalan söylem ve eylemler olarak görmüştür. Başka bir deyişle her iki mahkeme de aynı hükümleri farklı ölçütlerden hareketle farklı sonuçlara bağlamaktadır. Bu durum, Anayasa Mahkemesi'nin Z. Arslan'ın ifadesiyle "hak-eksenli yaklaşım" yerine "amaç-eksenli yaklaşım"ndan kaynaklanmaktadır.⁵⁰ Yani Anayasa Mahkemesi, siyasal parti özgürlüğünü koruyucu, geliştirici ve genişletici yorum tekniği (özgürlükçü okuma) yerine, pozitif hukukun soyut, muğlak, her yana çekilebilir hüküm-

⁵⁰ "Hak-eksenli yaklaşım, bir davada yargıcın temel hak ve özgürlükleri ihlâl edilip edilmediğini tesbit ederek, onların korunmasından yana tavır almasını/karar vermesini gerektiren yaklaşımdır. Amaç-eksenli yaklaşım ise daha çok faydacı temellere dayanmaktadır. Bu yaklaşım, yargıcın toplumun ve devletin yüce amaçları için, bireysel hakları feda etmesini, kurulu düzenin devamı kaygısını öne çıkarmasını gerektirmektedir". Z. Arslan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum Sorunu ve Öneriler", *Anayasa Yargısı*, 17, 2000, s. 290.

lerinin dar kalıpları içine kendini hapsi sonucu otoriter okumayı yeğlediğinden iç hukuka yeni bir dinamizm kazandıramamakta, aksine pozitif hukukun evrensel demokrasiyle bütünleşmesini engelleyici hükümlerini perçinlemektedir. Oysa Anayasa Mahkemelerinin aslı işlevi özgürlüklerin korunmasıdır. Varlık nedenleri ve meşrûyetlerinin temellerinden biri de budur.⁵¹ Anayasa yargıçları, hukukun gerçek okuyucusudurlar. Anayasalarda bir hak olarak düzenlenmemiş bir kısım haklar, Almanya'da, Fransa'da, Norveç'te, İsviçre'de Anayasa Mahkemelerinin özgürlükçü yorum tekniği ile "yazılı olmayan anayasal haklar" kategorisi altında içtihatlarıyla kabul edilmişlerdir.⁵² Anayasalar, böylece Anayasa Mahkemelerinin kararlarıyla şekillenmekte ve bu yüzden de "yargıç yapımı anayasa" tabiri kullanılmaktadır. Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi yargıçlarından Hugues'in ifadesiyle "anayasa, yargıçların onun ne olduğunu söyledikleridir".⁵³ Anayasa yargıçlarının hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesindeki işlevsel rolleri göz önüne alındığında "iyi yargıcın olduğu yerde kötü hukuk kurallarının anlamını yitireceği" sözünün tamamen olmasa da büyük ölçüde haklılığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Anayasa Mahkemesi, bunu doğrularcasına, yürütmenin durdurulmasına yönelik istemleri uzun yıllar, Anayasa'da ve Anayasa Mahkemesi Teşkilât Yasasında kendisine böyle bir yetkinin tanınmadığı gerekçeleriyle reddederken, 1993 tarihli, "Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"nin iptal başvurusunda, yargı organının işlevsel konumu ve amacından hareketle, (pozitif hukukta böyle bir yetkinin açıkça tanınmamış olmasına gerek bulunmaksızın) doğası gereği böyle bir yetkiye

sahip olduğu yönünde içtihat değişikliğine gitmiş⁵⁴ ve o günden beri de bu görüşünü istikrarlı bir biçimde sürdürmüştür. Oysa Anayasa Mahkemesi, siyasal parti kapatma davalarında salt pozitif hukuk yaklaşımı içerisine girmiş⁵⁵ ve böylece aslı işlevinden uzaklaşarak hak ve özgürlüklerinin bekçiliği yerine demokratik toplum düzenine her yönden aykırılığı tartışılmaz olan üstelik 1995 Anayasa değişikliği ile de çatışır hale gelen SPK hükümlerinin bekçiliğini yapmıştır. Anayasa Mahkemesi, kararlarında, insan haklarından ziyade devletin kendini koruması ve güçlendirmesi hakkına sürekli vurgu yaparak gerçek işlevini pozitif hukukun dar kalıplarına sığınarak unutmakta⁵⁶. dahası işlevine uygun düşen özgürlükçü yorum tekniğini kullanmakta istekli görünmemektedir.

Sonuç

1982 Anayasası'nın yürürlüğe girişinden bu güne değin tüzük ve programları ile eylemleri nedeniyle TBKP (16.07.1991), Sosyalist Parti (10.07.1992) Halkın Emek Partisi (14.07.1993), Özgürlük ve Demokrasi Partisi (23.11.1993), Sosyalist Türkiye Partisi (30.11.1993), Demokrasi Partisi (16.01.1994), Demokrat Parti (13.09.1994), Sosyalist Birlik Partisi (19.07.1995), Emek Partisi (14.02.1997), Refah Partisi (16. 01. 1998), Demokratik Kitle Partisi (27.02.1999), Fazilet Partisi (22.06.2001) kapatılmıştır⁵⁷. Bunların dışında SPK'nın usule ilişkin hükümlerine uymama nedeniyle Halk Partisi (24. 09. 1991) kapatılan bir partinin isim, rumuz ve benzeri işaretlerini kullanması ve kapatılan bir siyasal partinin devamı olduğunu beyan etmesi;

⁵⁴ E. 1993/33, k. 1993/40-41, Kt., 21.10.1993, AMKD., S. 29/1, s. 562-582

⁵⁵ Bunun tek istisnasını, 1988 yılı sonunda egemenlik ve sosyal iktidar kavramlarının ayırımıyla hareket ederek "Siyasi Partiler Yasasında sosyal sınıf esasına dayalı parti kurulmasını engelleyen bir kuralın bulunmadığı kabul edilmelidir" diyerek komünist partilerin kurulabileceğini ortaya koyan kararı oluşturmaktadır. Bk. E. 1988/2, K. 1988/1, Kt. 8.12.1988, RG. 16.04.1989, S. 20167, s. 50.

⁵⁶ Hakyemez, a.g.e., s.253; Özdek, a.g.m., s.212.

⁵⁷ 1982 Anayasası öncesi kapatılan partiler için bkz. N. Çavuşoğlu, *Anayasa Notları*, Beta Yay., İstanbul, 1997, s. 189 vd.

⁵¹ Anayasa yargısının meşrûyeti konusunda bkz. M. Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Genişletilmiş 3.b., Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999, s. 63 vd; İ. Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, 2. b., İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 135. Tanör-Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s. 448; H. Tunç, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Yetkin Yay., Ankara, 1997, s. 342.

⁵² Bkz. Grewe-Fabri, a.g.e., s. 157.

⁵³ Aktaran, E. Teziç, "Türkiye'de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü", *Anayasa Yargısı*, 7, Ankara, 1990, s. 45.

Yeşiller Partisi (10.02.1994), taşra teşkilâtının birleşik kesin hesap çizelgesini süresinde sunmadığı; Diriliş Partisi (18.02.1997) ise iki dönem seçimlere katılmadığı gerekçesiyle kapatılmışlardır. Bir parti hakkında açılan kapatma davası ise (Halkın Demokrasi Partisi) görüşülmeye devam etmektedir. Ayrıca üç parti için açılmış olan kapatma davası ise SPK'nın ihtar şartı yerine getirilmediğinden Anayasa Mahkemesi'nin ret kararıyla sonuçlanmıştır. Bu rakamların çağdaş demokrasiler bakımından endişe verici boyutta olduğu açıktır. Tanör-Yüzbaşıoğlu'nun deyişiyle "dünya çapında bir rekor düzeyindedir".⁵⁸

1982 Anayasası, siyasal partileri demokrasinin vazgeçilmez kurumları olarak nitelendirmiş olmasına karşın, onun temel direği olan çoğulculuk unsurunu göz ardı ederek siyasal yaşamı (sayısal olarak olmasa da) "ideolojik açıdan tek partililik" esasına göre düzenlemiştir. Siyasal alanı bazı ideolojilere, fikir ve düşüncelere ve onların örgütlenmesine kapalı tutarak, militan demokrasinin tipik bir modelini ortaya koymuştur.⁵⁹

Siyasal partiler mevzuatı ve uygulamasının siyasal partilerin demokrasilerdeki işlevini yerine getirmeye elverişli bir çoğulculuk anlayışına yer verdiğini söylemek zordur. Siyasal partiler tüzük ve programlarını, faaliyet alanlarını, resmî anlayış ve zihniyet doğrultusunda belirlemek zorundadır. Başka bir deyişle siyasal partiler ülke sorunlarına resmi anlayış dışında bakamaz; onun dışında çözüm yolları ve tercih ortaya koyamaz. Böylece Uygun'un deyişiyle siyasal partiler, siyasal partiler mevzuatımızda "adeta ... bir devlet kurumu gibi algılanmıştır."⁶⁰ Oysa siyasal partiler, ülke

sorunlarının çözümünde farklı görüşler üreten, farklı toplum kesimlerinin istemlerini siyasal topluma aktaran, sivil topluma ait kurumlardır. Bu nedenle batı demokrasilerinin kurumsal mekanlarında geniş bir özgürlük ve güvence-den yararlandırılmaktadır.

"Siyasal partileri demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları saymak ve ondan sonra da bunca sınırlama altına sokmak 1982 Anayasası'nın en belirgin çelişkilerinden biridir."⁶¹ Öte yandan, Siyasal Partiler Kanunu'nda belirtilen birçok yasaklılık, çağdaş demokrasinin oldukça uzağında kalmaktadır. Her ne kadar bir kısmı normal görülebilecek olsa da bazıları, siyasal partilerin serbestçe faaliyet göstermeleri bakımından ciddi engeller oluşturabilecek niteliktedir. Yasakların çokluğu, anayasa ve yasa koyucuda kendisinden önceki siyasal yaşamın olumsuz etkilerinden dolayı siyasal partilere karşı açık bir güvensizliği yansıtmaktadır. Bu güvensizliği siyasal partileri, demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez unsuru sayan Anayasa ilkesi ile bağdaştırmak mümkün değildir.⁶²

Siyasal Partiler Kanunu, yalnızca ifade özgürlüğünü zedeleyici hükümlerle değil, aynı zamanda akıl ve mantık dışı bir takım yasakları da içermektedir.⁶³ Yasaklamaların aşırılığı bir yana, bunların her yöne çekilebilecek soyut nitelikli oluşları da dikkat çekmektedir. Siyasal partiler, özellikle SPK ile geniş bir yasaklılık ve resmî devlet ideolojisiyle sınırlı alan içerisine hapsedilmiştir.⁶⁴

lerden biri olduğunu, demokrasinin işleyişi bakımından aksi görüşün savunulmasının mümkün olamayacağını belirtmiştir. Öyle ki, partiler söz konusu olduğunda, örgütlenme özgürlüğü için Sözleşmede öngörülen sınırlamaların, çok daha dar bir yoruma tâbi tutulması gerektiği vurgulanmıştır. O. Uygun, "Siyasî partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı*, 2000, S. 17, s. 217.

⁶¹ M. Soysal, *100 Soruda Anayasa'nın Anlamı*, 8. b., Gerçek Yay., Ankara, 1990, s. 279.

⁶² Özbudun, *a.g.e.*, s. 94.

⁶³ Tanör, *Türkiye'de Demokratikleşme ve Perspektifleri*, s. 91.

⁶⁴ Y. Aliefendioğlu, "Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri", *Anayasa Yargısı*, 1999, s. 108.

⁵⁸ Tanör-Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 185.

⁵⁹ Hakyemez, *a.g.e.*, s. 262-264.

⁶⁰ Bu yaklaşımın izlerini AİHM önündeki yargılamada görmek mümkündür. Parti kapatma davalarında hükümet, savunmasında Sözleşme'nin 11'inci maddesinden siyasal partilerin yararlanamayacağını, Sözleşme'nin bu maddesinin, siyasal partiler için devlete bir yükümlülük getirmediğini, siyasal partilerin temel hak ve özgürlüklerden çok, devletin temel örgütlenmesiyle ilgili kurumlar olduğunu ispat çabası içerisinde bulunmaktadır. Oysa Mahkeme, siyasal partilerin Sözleşme'nin 11'inci maddesinin koruduğu en önemli örgüt-

Belirtmelidir ki, “resmi devlet ideolojisi, ülke için iyi olanın, doğrunun, aksi kabul edilemeyecek, hatta tartışılmayacak biçimde kendi ördüğü statik dokunun değişmezliğinde gördüğü sürece çelişkiler, görüşler arasındaki keskinlikler artar, toplumdaki farklılaşma kemikleşir”.⁶⁵

Siyasal partilerin kapatılmaları konusunda Anayasa hükümleri ile SPK hükümleri arasında önemli çatışma alanları söz konusudur. 2820 sayılı yasa 12.08.1999 tarih ve 4445 sayılı yasa ile bir takım değişikliklere konu olmuşsa da, birkaç husus dışında Anayasa ile gerçekleştirilmesi beklenen uyumu sağlayamamıştır. Dahası, yenilikler sonucu, sorun daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu çatışmalı alanda Anayasa Mahkemesi'nin, SPK hükümlerinin anayasaya aykırılık iddialarını geçici 15'inci madde kapsamında olması nedeniyle reddederek sürekli bir dokunulmazlık kazandırması,⁶⁶ kendisiyle çatışan yasa hükümlerini ihmal ederek doğrudan Anayasa hükümlerine göre karar verme yoluna gitme yönünde pek istekli olmaması sonucu⁶⁷ 1995 Anayasa değişiklikleri uygulamada partiler bakımından beklenen güveneyi gerçekleştirememiştir. Diğer yandan, Yüksek Mahkeme Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini de doğrudan referans norm olarak değil de, destek ölçü norm olarak değerlendirmesi sonucunda SPK'nın kapatma nedenleri, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi karşısında açık aykırılık taşısa da, olayda uy-

gulanma gibi *garabetle* karşılaşılabilmekte ve böylece Sözleşme Sistemi ile bütünleşme, jurisprüdansiyel hukuk açısından sağlanamamaktadır.

Kanaatimizce, siyasal partilerin kapatılmasının demokratik sistemin korunması üzerindeki etkisi oldukça sınırlı kalmaktadır. Hatta çoğu zaman kapatma yaptırımı, sistemi koruma yerine, ona zarar verici sonuçlar da doğurabilmektedir. Demokrasinin kendini koruma refleksi, ancak demokrasinin özgürlükçü niteliğiyle bağdaşır yaptırımlar içerisinde kalmak kaydıyla meyvelerini verebilir. Sorunların sosyal, siyasal gerçeklerden soyutlanarak salt hukuksal tedbirlerle çözülebileceğini zannetmek, aldatici bir rahatlık verir ve sorunun gerçek çözümüne ilişkin projeler geliştirme yollarını da köreltir. Esplugas'ın özlü ifadesiyle “*ateşi düşürmeden termometreyi kırmak*”⁶⁸ anlamına gelir. Sosyal ve siyasal etkenlerden soyutlanarak salt yaptırım olarak kapatma, siyasal partiyi üzeri küllerle örtülü kor halinde bırakıcı yaptırımdan öte bir özellik taşımamaktadır. Bir müddet sonra partinin yeniden alevlenmesine engel olamamaktadır. Dolayısıyla kapatılan partinin ideolojisi veya programının söndürülebilmesinde yahut susturulabilmesinde hukuk tek başına yeterli olamamaktadır. Fransa'da, aşırı sağcı derneklerin kapatılması kısa bir süre sonra Vichy rejimi olayının doğuşuna engel olamamıştır. Korsika Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin kapatılması Korsika'daki şiddeti sona erdirmemiş; aksine Korsika Ulusal Kurtuluş Cephesinin (FLNC) kapatılması beraberinde pek çok yeni örgütün çıkmasını engelleyememiştir.⁶⁹ Bizde ise bunun örnekleri bir hayli fazladır. İşte, Strasbourg Mahkemesi'nin kapatma yaptırımına “*ultimume remedium*” (son çare) olarak yer vermesinin altında bu neden yatmaktadır. Mahkeme artık, demokratik toplum düzenini çoğulculukla özdeşleşmektedir. “*Avrupa Ortak Kamu Düzeni*” anlayışının kurucu unsuru olarak çoğulculuk ve bunun bileşeni farklı olma hakkı tanımlanırken ve değerlendirilirken ülkenin özel şartlarına da fazla

⁶⁵ Aliefendioğlu, *a.g.m.*, s. 113-114.

⁶⁶ Oysa bu yolu açabilecek argümanlardan yoksun değildi. Örneğin geçici 15'inci madde kapsamında olan bir yasa hükmünün temelini oluşturan Anayasa hükmünün değişmesi veya sayısız değişiklikler sonucu MGK tasarrufu olma özelliği kaybolmuş bir yasa hükmünün hâlâ geçici 15'inci madde kapsamında görülmesi, pozitif hukuk açısından bile savunulması zor görünmektedir. Bkz. F. Sağlam, *a.g.e.*, s. 187.

⁶⁷ “Bir yasa kuralının ihmalî, incelenmekte olan işte uygulanacak olan kural hakkında iptal davası açılmamış olsa bile, o kuralın Anayasa'ya aykırılık nedeniyle iptal edilebilecek nitelikte olması koşuluna bağlıdır. Söz konusu kuralların Anayasa'nın geçici 15'inci maddesi karşısında Anayasaya uygunluk denetimi yapılmasının olanaksızlığı nedeniyle ihmal edilmeleri de söz konusu olamaz” E.1993/4, K.1995/1, Kt.,19.07.1995. *AMKD.*,s. 33/2, s. 624.

⁶⁸ P. Esplugas, “L'interdiction des Partis Politiques”, *Revue Française de Droit Constitutionnelle*, 1991/1, No: 36, s. 676.

⁶⁹ Bkz. Esplugas, *a.g.m.*, s. 676.

bakılmamaktadır. Artık demokrasinin tanım ve içeriği ulusal sınırların ötesinde, Strasbourg mekânında-Avrupa Ortak Kamu Düzeni'nin kurumsal organında belirleniyor. Bizim kendimizi nitelendirmemizin artık fazlaca önemi bulunmamaktadır. Burada yer aldığımız sürece bizim tanımlarımızın da.

Anayasa'nın 68/4 hükmü ile çizilen yasak alanın Strasbourg Mahkemesi'nin içtihatlarıyla tam bir uyumundan söz etmek zordur. Siyasal partilerin tüzük ve programlarının 68/4 ile sınırlanmış çerçevede ifade özgürlüğünden yararlanmaları, buna aykırılık olması durumunda kapatılabilmeleri pozitif hukuk bakımından mümkündür. Yasak eylemlere dayalı kapatma için odaklaşma olgusu aranırken tüzük ve programların salt yasak kapsamı içine girmiş olmasının kapatma için yeterli görülmesinin "Strasbourg Demokrasisi" karşısında savunulabilir olmadığı mevcut içtihatlarla sabittir. Kanaatimizce, tüzük ve programların 68/4'te yer verilen yasaklara aykırılığı halinde kapatma yaptırımını yerine, siyasal faaliyetten belirli süre alıkoyma, devlet yardımından yararlandırmama, seçimlere katılmama gibi yaptırımların getirilmiş olması Avrupa İnsan Hakları Hukuku ile mevcut ve *tescilli* uyumsuzluğu giderebilirdi. Çünkü, "*Avrupa Ortak Kamu Düzeni Anlayışı*" içerisinde tüzük ve programa dayalı parti kapatma yaptırımına sıcak bakılmamakta, bunun yerine başka tedbirlere gidilmesi gereği üzerinde durulmaktadır. Nitekim açıkça ırk ayrımcılığını esas alan Front National bile kapatma yaptırımıyla karşılaşmamış, bunun yerine genel başkanı Le Pen'e siyasal yasaklılık uygulamasına gidilmiştir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi'nin de önünü açacak ve hukukun anahtar kavramı olan ölçülülük ilkesini bu alanda rehber itti haz edecek aşamalı yaptırım biçimlerine yer verilmesi bir zarurettir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türk İç Hukuku kurallar sıralamasındaki yeri nasıl düzenlenmiş olursa olsun; üye devletler, Mahkeme kararlarına uymak durumunda olup bunun gereklerinin yerine getirilmesi de Bakanlar Komitesi aracılığıyla takip edilmektedir. Çünkü, Sözleşme batı demokrasilerinin somutlaştırılması ve üye devletleri ortak bir demokrasi standardında buluşturma belgesidir. Hatta bu nedenle

Sözleşme için "Avrupa Anayasası" ve yargısal organı İnsan Hakları Mahkemesi için de "*Avrupa Anayasa Mahkemesi*" nitelendirmesi yapılmaktadır. Dolayısıyla bu sistem içerisinde kalındığı sürece aksi yönde hareket edilemeyeceğine göre, İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında kapatma nedenleri ve yaptırımlarının Anayasa ve Siyasal Partiler Yasası ile yeniden düzenlenmesi ulusal çıkarlarımızın korunmasına da katkı sağlayacaktır. Etnik veya dinî ayrımcılık, anayasal düzenin şiddete dayalı değişikliği gibi somut amaçlara bağlı olarak, ifade ve eylemlerinin gerçek, açık ve yakın tehlike niteliği söz konusu olmaksızın parti kapatma yaptırımını muhafaza edilerek getirilecek bütün düzenlemeler (kapatmayı ne kadar zorlaştırırsa da) ne iç hukukumuzda sorunu çözecek ne de Avrupa Ortak Kamu Düzeni Anlayışının ilkeleriyle bütünleşme sağlanabilecektir. Eğer bu esas ve içerikte bir düzenlemeye gidilemeyecekse, değişiklik yapmanın ve sürekli de mahkûm olarak insan hakları sicil varakamızın hissî ve irrasyonel bir biçimde mahkûmiyet kararlarıyla doldurmamızın fazlaca bir anlamı olmadığı gibi ülkeye de bir yararı bulunmamaktadır. Nihayet belirtelim ki siyasal partilerin ifade ve örgütlenme özgürlüğünde pozitif hukuk düzenlemelerinden ziyade, Anayasa Mahkemesi'ne düşmektedir. Anayasa Mahkemesi geliştireceği testlerle ifade ve örgütlenme özgürlüğüne özgürlükçü açılımlar getiremediği sürece, salt pozitif hukukta yapılacak *rütuşlarla* sorunun çözüleceğini zannetmek boş bir avuntudan öteye geçemez. Anayasa mahkemelerinin, insan haklarının korunması ve geliştirilmesindeki katkı ve önemli rolleri ortadadır. Bunun gereği olarak Anayasa Mahkemeleri yasa devletinin değil, hukuk devletinin bekçiliğini yapar. Bugün devletlerin hukuk devleti skalasındaki yerleriyle anayasa mahkemesi kararları arasında birebir ilişkiler kurulabilmektedir. Eğer bireyler, "*ey iktidar! Senin top ve tüfeğin varsa, benim de anayasa mahkemem var*" diyebiliyorlarsa, yüksek mahkemenin işlevini gördüğü ve bir meşrûiyete sahip olduğundan söz edebiliriz.

Kaynakça

Aliefendioğlu, Y., "Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri", *Anayasa Yargısı*, 1999.

- Arslan, Z., "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum Sorunu ve Öneriler", *Anayasa Yargısı*, 17, 2000.
- Chevalier, J.J., *L'Etat de Droit*. Montchrestien, Paris, 1992.
- Çağlar, B., "Parti Kapatma Davalarında Mermer-Mozaik İkilemi", *Anayasa Yargısı*, 1999, S. 16.
- Çağlar, B., "İnsan Haklarının Güncel Sorunları", *İnsan Hakları Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yay., İstanbul 1995.
- Çavuşoğlu, N., *Anayasa Notları*, Beta Yay., İstanbul, 1997.
- Decaux, E.-Imbert, P., *La Convention Européenne Des Droits de l'Homme, Commentaire Article Par Article*, Economica, Paris, 1995.
- Erdoğan, M., *Anayasal Demokrasi*, Genişletilmiş 3.b., Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999.
- Esplugas, P., "L'interdiction des Partis Politiques", *Revue Française de Droit Constitutionnelle*, 1991/1, No: 36.
- Gören, Z., *Anayasa Hukukuna Giriş*, Barış Yay., İzmir, 1997.
- Gözler, K., "Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu", *AÜSBFD*, 1999, S.1.
- Grewe, C.-Fabri, H., *Droit Constitutionnels Européens*, PUF., Paris, 1995.
- Guillan, R.-Vincent, J., *Lexique de Termes Juridiques*, 8. éd., Dalloz, Paris, 1991.
- Hakyemez, Y. Ş., *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, Seçkin Yay., Ankara, 2000.
- <http://www.coe.fr/venice>
- Kaboğlu, İ. Ö., *Özgürlükler Hukuku*, 4.b., Afa Yay., İstanbul, 1998.
- Kaboğlu, İ. Ö., *Anayasa Yargısı*, İmge Kitabevi, 2.b., Ankara, 1997.
- Kanadoğlu, K., "1982 Anayasası ve 2820 Sayılı Siyasal Partiler Kanununda Yapılan Son Değişikliklere Göre Parti Yasaklama Rejimi", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Yılmaz Altuğ'a Armağan, İstanbul, 2000.
- Kapani, M., *Kamu Hürriyetleri*, 5. b, AÜHF Yay., Ankara, 1976.
- Kekeç, S., "Siyasi Parti Yasaklıları Yasaklılık Süresinde Bağımsız Milletvekili Olabilir mi?", *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1999/4.
- Özbudun, E., *Türk Anayasa Hukuku*, 6.b., Yetkin Yay., Ankara, 2000.
- Özdek, Y. E., "Halkın Emek Partisinin Kapatılmasına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararına İlişkin Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 26, S. 3, (Eylül-1993).
- Sağlam, F., *Siyasal Partilerin Güncel Sorunları*, Beta Yay., İstanbul, 1999.
- Sağlam, F., "Siyasi Partiler Kanunu'nda Uluslararası Standartlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler", *Anayasa Yargısı*, 17, Ankara, 2000.
- Sancar, M., "Sosyalist Parti'nin Kapatılması Üzerine Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 25, S. 4, (Aralık, 1992).
- Soysal, S., *100 Soruda Anayasa'nın Anlamı*, 8.b., Gerçek Yay., Ankara, 1990.
- Sudre, F., *Droit International et Européenne des Droit de l'Homme*, PUF, Droit Fondamental, Paris, 1995.
- Tanilli, S., *Devlet ve Demokrasi. Anayasa Hukukuna Giriş*, 3.b., Say. Yay., İstanbul, 1982.
- Tanör, B., *Türkiye'de Demokratikleşme ve Perspektifleri*, Tüsiad Yay., İstanbul, 1997.
- Tanör, B., *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu I*, BDS Yay., İstanbul, 1991.
- Tanör B., Yüzbaşıoğlu, N., *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, YKY Yay., İstanbul, 2001.
- Teziç, E., "Türkiye'de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü", *Anayasa Yargısı*, 7, Ankara, 1990.
- Teziç, E., *Anayasa Hukuku*, 5.b., Beta Yay., İstanbul, 1998.
- Tunç, H., *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Yetkin Yay., Ankara, 1999.
- Uygun, O., "Siyasi partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı*, 2000, S. 17.
- Yayla, Y., "Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özünü", Prof.Dr. Hıfzı Timur'un Anısına Armağan, İÜHF Yay., İstanbul, 1979.